

สถานเพาะชำไม้ผล

โดย...ดร.กวิศร์ วานิชกุล มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

- ☉ คำนำ
- ☉ ความหมาย
- ☉ ความสำคัญและประโยชน์ของสถานเพาะชำไม้ผล
- ☉ การขยายพันธุ์ไม้ผล
- ☉ งานสำคัญในสถานเพาะชำไม้ผล
- ☉ รูปแบบต่าง ๆ ของสถานเพาะชำไม้ผล
- ☉ ลักษณะของสถานเพาะชำไม้ผล
- ☉ การสร้างสถานเพาะชำไม้ผล
- ☉ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม
- ☉ ปัจจัยที่ต้องจัดหามาเพื่อดำเนินการ
- ☉ หน่วยงานสำคัญของสถานเพาะชำไม้ผล
- ☉ การวางแผนผังสถานเพาะชำไม้ผล
- ☉ ธุรกิจสถานเพาะชำไม้ผล
- ☉ สถานเพาะชำไม้ผลในประเทศไทย
- ☉ การพัฒนาของกิจการสถานเพาะชำไม้ผลในประเทศไทย
- ☉ แนวทางการพัฒนาสถานเพาะชำไม้ผลในประเทศไทยในอนาคต

คำนำ

เมื่อกล่าวถึงการปลูกไม้ผลชนิดต่างๆ ในบริเวณพื้นที่ว่างริมรั้วใกล้บ้านหรือพื้นที่ว่างอื่นๆ ทั้งหัวไร่ปลายนาไม่ว่าจะปลูกไว้บริเวณภายในครัวเรือนหรือปลูกขายเป็นอาชีพเสริมเล็กๆ น้อยๆ แล้ว หลายคนคงไม่เห็นความสำคัญของสถานเพาะชำไม้ผลมากนัก เพราะอาจไม่มีความจำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากสถานที่ดังกล่าวแต่หากต้องการผลิตไม้ผลเป็นการค้า หรือทำอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการขยายพันธุ์ไม้ผลแล้วคงไม่ปฏิเสธว่า สถานเพาะชำไม้ผลยังมีความจำเป็นต่อธุรกิจนี้เช่นกัน และเชื่อว่าหลายคนคงทำได้ไม่มากนักจากการทำมาหากินที่เกี่ยวข้องกับสถานเพาะชำไม้ผลนี้

เอกสารเผยแพร่ฉบับนี้ ได้นำเสนอเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานเพาะชำไม้ผล เช่น ความสำคัญและประโยชน์ของสถานเพาะชำไม้ผล ลักษณะของสถานเพาะชำไม้ผลที่ดี การวางแผนผังสถานเพาะชำไม้ผล ฯลฯ โดย ผศ.ดร.กวิศร์ วานิชกุล ภาควิชาพืชสวน คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน เป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ให้พี่น้องเกษตรกร และผู้สนใจได้ทราบข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทางโครงการเอกสารเผยแพร่ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ต้องขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ และหวังว่าพี่น้องเกษตรกร และผู้สนใจจะได้รับประโยชน์จากเอกสารเผยแพร่ฉบับนี้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ต่อไป

โครงการผลิตเอกสารเผยแพร่

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สถานเพาะชำไม้ผล

ในการดำเนินอาชีพทำสวนไม้ผล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การผลิตผลไม้มุ่งเน้นการที่กิจการนี้ จะดำเนินไปได้ดีต้องมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกิจการอื่นๆ อีกหลายกิจการ เช่น ธุรกิจการผลิตและค้าขายวัสดุการเกษตร เช่น ปุ๋ย สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ฯลฯ ธุรกิจผลิตและค้าขายวัสดุเครื่องมือและอุปกรณ์ในทางการเกษตร เช่น มีด กรรไกร จอบ เสียม ล้อเลื่อน รถบรรทุก รถแทรกเตอร์ และอุปกรณ์ฟุ้ง ฯลฯ ธุรกิจการตลาดของผลไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ธุรกิจนี้เป็นอาชีพอยู่เป็นจำนวนมาก และมีแนวโน้มว่าจะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเป็นธุรกิจที่ทำรายได้ดี และให้ผลตอบแทนเร็ว ดังจะเห็นได้จากข้อมูลสถิติที่รวบรวมไว้โดยกรมส่งเสริมการเกษตร พบว่าในปี พ.ศ. 2538 มีผู้ดำเนินกิจการสถานเพาะชำไม้ผลเป็นการค้าในประเทศไทย รวมถึง 649 ราย กระจายกันอยู่ในจังหวัดของภาคต่างๆ ทุกภาคของประเทศไทย รวม 38 จังหวัด โดยมีปริมาณการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผล รวม 27,380,780 ต้น

ความหมาย

คำว่า **สถานเพาะชำ** นั้น หมายถึง สถานที่ที่มีการเพาะขยาย และชำต้นพันธุ์ไม้ต่างๆ ก่อนที่จะนำไปปลูกในแปลงปลูก หรือสถานที่ปลูกถาวรต่อไป บางท่านได้ใช้คำว่า เรือนเพาะชำในความหมายเดียวกับคำว่า สถานเพาะชำ ซึ่งในทัศนะของผู้เขียนนั้น คำว่า เรือนเพาะชำ น่าจะมีความหมายจำกัดเพียงตัวโรงเรือนที่ใช้ประโยชน์ในการเพาะชำ ต้นไม้เท่านั้น ยังมีส่วนประกอบสำคัญอื่นๆ อีกหลายอย่าง เช่น แปลงขยายพันธุ์หรือเพาะชำในที่แจ้ง แปลงปลูกต้น แม่พันธุ์ดี สถานที่เตรียมวัสดุปลูก เป็นต้น ดังนั้นจึงควรใช้คำว่า สถานเพาะชำ ในกรณีที่ต้องการให้มีความหมายครอบคลุมองค์ประกอบและกระบวนการต่างๆ ในการเพาะชำ และขยายพันธุ์ไม้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

ภาพที่ 1-2 แสดงสถานเพาะชำในรูปแบบต่างๆ

การเพาะชำและขยายพันธุ์ไม้ ซึ่งเป็นงานหลักในสถานเพาะชำนั้น มีทั้งการเพาะชำ และขยายพันธุ์ไม้ผลไม้ออกไม้ประดับ ไม้ป่าเพื่อปลูกป่าทดแทน ฯลฯ ตามความต้องการใช้ประโยชน์ในกรณี ของสถานเพาะชำไม้ผลนั้น มีลักษณะที่แตกต่างจากสถานเพาะชำต้นไม้อื่นๆ คือ

1. การเพาะขยายและชำต้นพันธุ์ไม้ผล มักจะใช้ เวลา 1-3 ปี โดยมีเป้าหมายเพียงให้ได้ต้นพันธุ์ที่แข็งแรงพร้อมลงปลูกในแปลงปลูกโดยเร็ว ไม่นิยมในแปลงปลูกโดยเร็วไม่นิยมเก็บต้นพันธุ์ ไว้ในสถานเพาะชำ จนกระทั่งออกดอกผล ทั้งนี้เพราะสภาพแวดล้อมในสถานเพาะชำ เหมาะกับการเจริญเติบโตทางกิ่งใบมากกว่าการให้ดอกผล และหากเก็บรักษาต้นพันธุ์ไว้ในสถานเพาะชำนานเกินไป ต้นพันธุ์ไม้ผล จะไม่สามารถหยั่งรากยึดลำต้นได้ดี เมื่อนำลงปลูกในแปลงปลูกในขณะที่มีการเพาะชำไม้ประดับอาจจะเก็บรักษาต้นพันธุ์ไม้ จนกระทั่งถึงเวลาใช้ประโยชน์ จึงนำไปใช้ประโยชน์ เช่น ตั้งประดับ

ภาพที่ 3-5 แสดงสถานเพาะชำในรูปแบบต่างๆ (ต่อ)

หรือปลูกประดับได้ทันที ในกรณีเช่นนี้ สถานเพาะชำนั้นจะทำหน้าที่เป็นทั้งแหล่งเพาะพันธุ์และแหล่งผลิตไปพร้อมกัน ซึ่งไม่สามารถกระทำได้ในสถานเพาะชำไม้ผล

2. การเพาะขยายและชำต้นพันธุ์ไม้ผล มักจะทำในลักษณะที่มีน้อยชนิดแต่หลากหลายพันธุ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะสำหรับไม้ผลแต่ละชนิด ทั้งนี้เพราะจำนวนชนิดของไม้ผลที่ปลูกในแต่ละแหล่งปลูกมีไม่มากนักเนื่องมาจากข้อจำกัดในทางพันธุกรรมและสภาพแวดล้อม และการปลูกใหม่มักจะไม่มี การเปลี่ยนแปลงชนิดของไม้ผล แต่เปลี่ยนแปลงใช้พันธุ์ที่ดี กว่าพันธุ์เดิม หรือใช้พันธุ์ที่มีคุณสมบัติต่างไป ตามความต้องการของตลาด ซึ่งต่างกับไม้ดอกไม้ประดับที่ผู้ซื้อนิยมให้มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ ไม้ และนิยมให้มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ไม้ นอกจากนี้วิธีการขยายพันธุ์ไม้ผลหลายชนิดจำเป็นต้องมีการเตรียมดินต่อเพื่อนำมาต่อกับกิ่งพันธุ์ดี เพื่อให้ได้ต้นพันธุ์ที่ได้มีระบบรากที่แข็งแรงอันเป็นวิธีการขยายพันธุ์ที่พบน้อยมากในการขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับหรือพันธุ์ไม้ที่ใช้ประโยชน์อื่น ๆ

ภาพที่ 6-8 แสดงสถานเพาะชำในรูปแบบต่างๆ (ต่อ)

ความสำคัญและประโยชน์ของสถานเพาะชำไม้ผล

เป็นความจริงที่ว่า การปลูกไม้ผลนั้นไม่จำเป็นต้องมีการเพาะชำต้นพันธุ์ในสถานเพาะชำก็ได้ และในสมัยโบราณก็ไม่มี การเพาะขยายพันธุ์ไม้ผลในสถานเพาะชำ แต่จะขยายพันธุ์จากต้นแม่หรือเพาะเมล็ดแล้วนำลงปลูกในแปลงปลูกโดยตรง ทั้งนี้จากการทดลองเปรียบเทียบ และผลที่ปรากฏในการปฏิบัติทางการค้านั้น พบว่า หากชาวสวนไม้ผลต้องการปลูกไม้ ผลเป็นการค้าในลักษณะธุรกิจที่มีการแข่งขันกันและสร้างผลกำไรให้เพียงพอแล้ว การเพาะขยายต้นพันธุ์ไม้ผล ในสถานเพาะชำก่อนลงปลูกในแปลงปลูกจะให้ผลดีกว่าการปลูกต้นไม้ผลลงในแปลงปลูกโดยตรง โดยไม่ผ่านขั้นตอนการเพาะชำในสถานเพาะชำ อยู่หลายประการ คือ

1. ต้นพันธุ์ไม้ผลที่ผ่านการเพาะชำในสถานเพาะชำ จะให้ดอกผลเร็วกว่าต้นที่ไม่ผ่านการเพาะชำในสถานเพาะชำ เนื่องจากระยะเวลาของความอ่อนวัน (juvenility) ของต้นไม้ผลจะลดลงได้หากต้นไม้ผลเติบโตอย่างแข็งแรงและสมบูรณ์ และเลือกวิธีการขยายพันธุ์โดยทางกิ่งใบ ในขณะที่เดียวกันก็จะยืดออกไปได้หากต้นไม้ผลแคระแกร็นไม่แข็งแรง

2. ต้นพันธุ์ไม้ผลที่ได้จากสถานเพาะชำ เมื่อนำลงปลูกในแปลงปลูก จะเติบโตเร็วแข็งแรงเจริญเติบโตอย่างสม่ำเสมอ มากกว่าการนำต้นพันธุ์ที่ขยายพันธุ์ได้ลงปลูกในแปลงปลูกโดยตรง เพราะสภาพแวดล้อมในแปลงปลูกส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตในช่วงวัยอ่อนของต้นพันธุ์ไม้ผล เมื่อนำต้นอ่อนลงปลูกในแปลงปลูกโดยตรง จึงทำให้มีอัตราการตายสูง ต้นแคระแกร็น เติบโตและให้ดอกผลไม่พร้อมกันสร้างปัญหาในการดูแลรักษา

3. ต้นพันธุ์ไม้ผลที่ได้จากการเพาะขยายและชำในสถานเพาะชำไม้ผล โดยทั่วไปปราศจากโรค และแมลงศัตรูที่ติดไปกับต้นพันธุ์ เพราะผ่านการดูแลรักษาอย่างใกล้ชิดในขณะที่ต้นอ่อนซึ่งเติบโตในแปลงปลูกโดยตรงนั้น ผู้ปลูกไม่สามารถดูแลรักษาอย่างใกล้ชิดและจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมให้ได้ ดังเช่นที่อยู่ในโรงเรือนหรือแปลงปลูกในสถานเพาะชำ ทำให้โรคและแมลงศัตรูเข้าทำลายได้ง่าย

4. ต้นพันธุ์ไม้ผลที่ได้จากสถานเพาะชำ จะสามารถผลิตต้นพันธุ์ที่มีอายุ และมีขนาดต้นสม่ำเสมอเป็นจำนวนมาก ได้ในการผลิตแต่ละครั้ง เหมาะกับระบบการทำสวนไม้ผลในปัจจุบันที่นิยมปลูกต้นพันธุ์ไม้ผลที่มีอายุและขนาดต้นสม่ำเสมอเป็นจำนวนมากในคราวเดียวกัน เพราะสะดวกต่อการดูแลรักษา และสามารถออกดอกผลในเวลาเดียวกัน

ผลดีดังกล่าวที่เกิดขึ้นกับต้นพันธุ์ไม้ผลที่ผ่านการเพาะขยายและชำในสถานเพาะชำไม้ผลนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากต้นกล้าเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ได้รับการดูแลรักษาและป้องกันกำจัดศัตรูพืชเป็นอย่างดี และสามารถคัดเลือกต้นพันธุ์ที่มีขนาดและความสมบูรณ์แข็งแรงใกล้เคียงกันไปปลูกพร้อมกัน ทำให้ต้นพันธุ์ไม้ผลที่ได้มีคุณสมบัติต่างจากต้นพันธุ์ที่นำไปปลูกลงในแปลงโดยตรง

อย่างไรก็ตามการเพาะขยายและชำต้นพันธุ์ไม้ผลในสถานเพาะชำนั้น จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการผลิต (หรือต้นทุนการผลิต) เพิ่มขึ้น เพราะการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและการดูแลรักษาอย่างใกล้ชิด ทำให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น จากการสร้างโรงเรือนการเตรียมวัสดุ การให้น้ำ ค่าแรงงาน ค่าเชื้อเพลิง สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ฯลฯ แต่ทว่าตราบดีที่ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น ยังต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับผลประโยชน์ที่ได้รับจากระยะเวลาคืนทุนที่เร็วกว่าเดิม เมื่อนั้นการเพาะขยายและชำต้นพันธุ์ไม้ผลในสถานเพาะชำก็ยังเป็นกระบวนการที่จำเป็นในการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลอยู่เสมอไป

การขยายพันธุ์ไม้ผล

งานขยายพันธุ์พืช ถือเป็นงานสำคัญในสถานเพาะชำไม้ผล หากปราศจากงานขยายพันธุ์พืช การดำเนินกิจการสถานเพาะชำไม้ผลก็ไม่สามารถทำได้เลย นอกจากนี้วิธีการขยายพันธุ์ก็อาจจะเป็นข้อจำกัดต่อการเลือกชนิดไม้ผลมาเพาะขยายในสถานเพาะชำด้วย หรือในทางกลับกัน หากให้ความสำคัญกับชนิดพืชเป็นอันดับแรก ชนิดพืชหรือไม้ผลที่เลือกนั้น ก็จะเป็นตัวบังคับ ให้สถานเพาะชำที่ใช้วิธีการขยายพันธุ์ที่เฉพาะเจาะจงกับชนิดพืชที่เลือกมานั้น ตัวอย่างเช่น สถานเพาะชำที่ใช้วิธีการขยายพันธุ์แบบปักชำ หรือตอนกิ่ง เป็นหลัก จะผลิตต้นพันธุ์ทุเรียนและลองกองได้ยาก แต่เหมาะที่จะผลิตต้นพันธุ์ฝรั่งหรือชมพู่มากกว่า เป็นต้นด้วยเหตุนี้ สถานเพาะชำไม้ผลแต่ละแห่ง จึงมักเลือกใช้วิธีการขยายพันธุ์ไม้ผลเพียง 1-2 วิธี ตามความถนัดหรือตามชนิดพืชที่ผลิตมากที่สุด ในปัจจุบันวิธีการขยายพันธุ์ไม้ผลที่ปฏิบัติกันอยู่ในสถานเพาะชำไม้ผลเพื่อการค้าในประเทศไทย อาจแยกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ การขยายพันธุ์โดยไม่ใช้ต้นตอและใช้ต้นตอ ซึ่งวิธีการขยายพันธุ์แต่ละวิธีใช้เฉพาะกับไม้ ผลแต่ละชนิดไป มีไม้ผลเพียงบางชนิดเท่านั้น ที่อาจใช้วิธีขยายพันธุ์เป็นการค้าได้หลายวิธี ดังได้แสดงรายละเอียดไว้ในแผนผังที่ 1

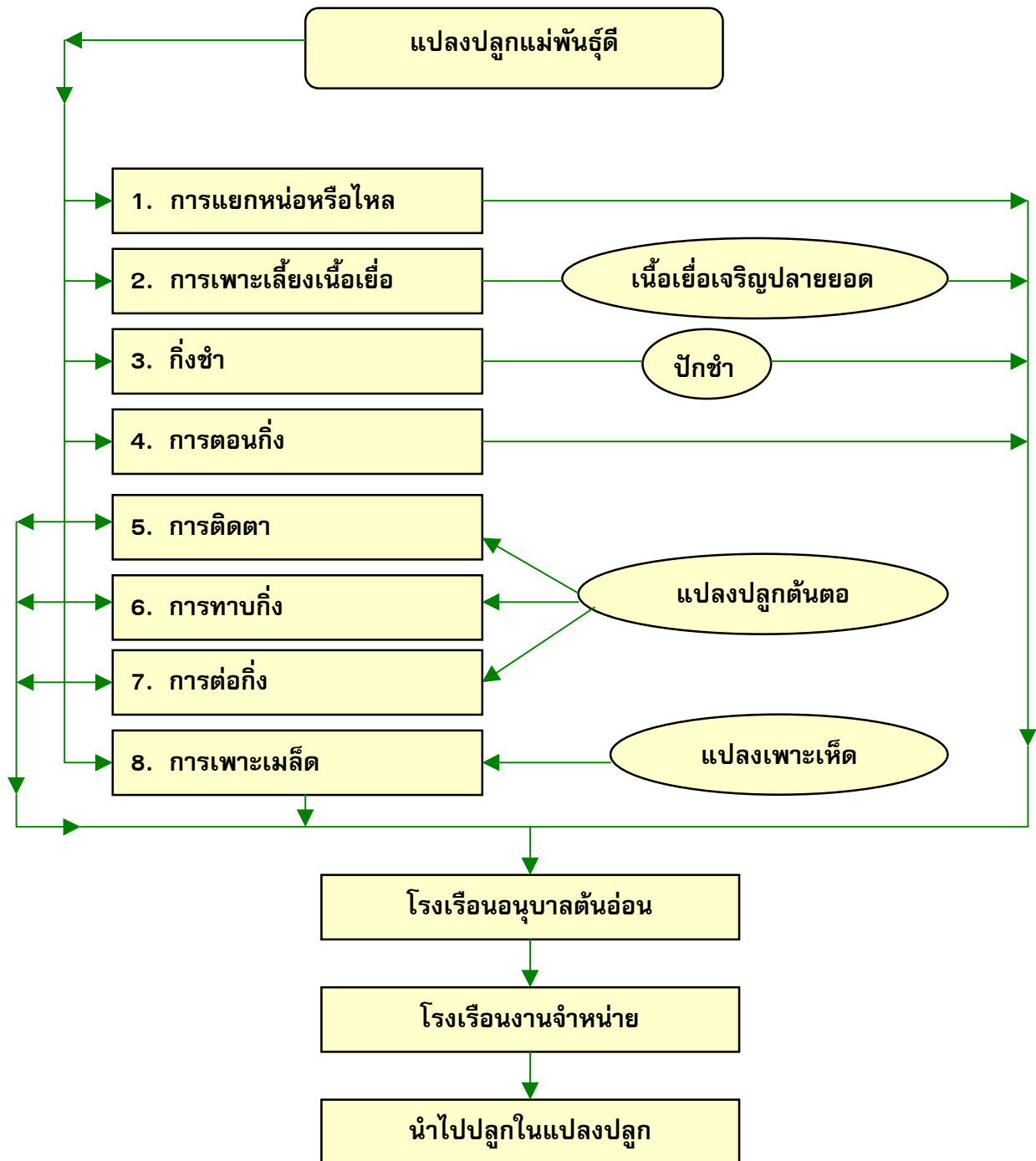

งานสำคัญในสถานเพาะชำไม้ผล

จากรายละเอียดการขยายพันธุ์ไม้ผลวิธีต่าง ๆ ที่แสดงไว้ในแผนผังที่ 1 นั้น หากนำมาเขียนเป็นแผนผัง แสดงขั้นตอนต่างๆ ของการขยายพันธุ์ไม้ผล ในสถานเพาะชำทั้ง 8 วิธี จะปรากฏดังในแผนผังที่ 2 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การขยายพันธุ์ไม้ผลแต่ละวิธี มีขั้นตอนที่แตกต่างกันไป ขั้นตอนที่แตกต่างกันนี้ ส่งผลถึงขั้นตอนในการทำงานในสถานเพาะชำไม้ ผลแต่ละแห่งด้วย และขึ้นกับว่าสถานเพาะชำไม้ ผลนั้นเลือกใช้วิธีการขยายพันธุ์ไม้ผลเพียง 1 วิธีหรือมากกว่า 1 วิธี และแต่ละวิธีนั้น มีขั้นตอนที่แบ่งเป็นหลายขั้นตอน หรือมีเพียงขั้นตอนเดียว จากนั้นสามารถนำหน่อหรือต้นอ่อนนั้นไปชำที่โรงเรือนอนุบาลต้นอ่อนได้ทันที ในขณะที่วิธีการทาบกิ่งจะต้องมีการเตรียมการทั้งในแปลงปลูกลงแม่พันธุ์ดี ซึ่งจะต้องเตรียมเลือกกิ่งพันธุ์ดีที่เหมาะสมพร้อมจะนำมาทาบกิ่งในเวลาที่กำหนดไว้ จากนั้นจึงจะถึงขั้นตอนการนำต้นตอขึ้นทาบกับกิ่งแม่พันธุ์ดี จนกระทั่งรอยทาบประสานกันดีแล้ว จึงย้ายต้นพันธุ์นั้นเข้าสู่โรงเรือนอนุบาลต้นอ่อนได้

ภาพที่ 9 แปลงพ่นหมอกสำหรับขยายพันธุ์ไม้

แผนผังที่ 2 แผนผังแสดงลำดับขั้นตอนการเตรียมต้นพันธุ์ไม้ผลโดยวิธีขยายพันธุ์ทั้ง 8 วิธี

เนื่องจากวิธีการขยายพันธุ์ไม้ผล ทำให้มีขั้นตอนการดำเนินงานในการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลแต่ละชนิดต่างกันไป หากจะกล่าวรายละเอียดทุกวิธี จะทำให้เอกสารนี้มีรายละเอียดปลีกย่อยมากเกินไป ดังนั้นจึงขอสรุปงานสำคัญในสถานเพาะชำไม้ผลโดยรวมไว้เป็น 5 ขั้นตอนดังนี้ คือ

1. การปลูกและดูแลรักษาดินแม่พันธุ์ดี สถานเพาะชำไม้ผลแต่ละแห่งจำเป็นต้องมีต้นแม่พันธุ์ไว้เพื่อการขยายพันธุ์โดยเฉพาะการขยายพันธุ์แบบไม่ใช้เพศหรือแบบที่ใช้ส่วนกิ่งใบในการขยายพันธุ์ ต้นแม่พันธุ์ดีนั้นอาจเป็นต้นที่อยู่ในแปลงผลิตบริเวณใกล้เคียงก็ได้ สิ่งสำคัญก็คือ ต้องจำแนกพันธุ์ให้ถูกต้องชัดเจน เพื่อให้ขยายพันธุ์ได้ตรงตามพันธุ์ที่ต้องการ อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปสถานเพาะชำไม้ผลมักจะมีการสร้างแปลงปลูกต้นแม่พันธุ์ดีไว้เป็นของตนเอง ซึ่งจะทำให้มีการดูแลรักษาใกล้ชิดเพื่อให้ได้กิ่งที่แข็งแรงและปราศจากโรค รวมทั้งปราศจากปัญหาเรื่องความผิดพลาดในการใช้กิ่งพันธุ์ ทำให้แน่ใจได้ว่าจะขยายพันธุ์ได้ตรงพันธุ์ที่ต้องการ

ต้นแม่พันธุ์ดีที่รวบรวมไว้ ใช้สำหรับขยายพันธุ์ตามวิธีการขยายพันธุ์ที่สถานเพาะชำไม้ผลนั้นใช้ อยู่ เช่น อาจตัดกิ่งไปใช้ปักชำ ตอนกิ่ง นำตาไปใช้ติดตา ใช้ทาบกิ่งหรือนำส่วนยอดไปต่อกิ่ง เป็นต้น ต้นแม่พันธุ์อยู่เป็นประจำทำให้สามารถควบคุมทรงพุ่มได้ดี นอกจากนี้การปลูกระยะชิด ยังช่วยให้มีการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพการควบคุมให้ทรงพุ่มมีขนาดเล็กจะช่วยให้ง่ายต่อการดูแลรักษาและการขยายพันธุ์ หากมีการนำกิ่งใบไปใช้ขยายพันธุ์อยู่เสมอ จะทำให้ต้นแม่พันธุ์ดีไม่ออกดอกผล ทั้งนี้เพราะต้องนำอาหารที่สร้างขึ้นไปสร้างกิ่งใบทดแทนส่วนที่ถูกนำไปขยายพันธุ์อยู่เป็นประจำทำให้สามารถควบคุมทรงพุ่มได้ดี นอกจากนี้การปลูกระยะชิด ยังช่วยให้มีการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพการควบคุมให้ทรงพุ่มมีขนาดเล็กจะช่วยให้ง่ายต่อการดูแลรักษาและการขยายพันธุ์ หากมีการนำกิ่งใบไปใช้ขยายพันธุ์อยู่เสมอ จะทำให้ต้นแม่พันธุ์ดีไม่ออกดอกผล ทั้งนี้เพราะต้องนำอาหารที่สร้างขึ้นไปสร้างกิ่งใบทดแทนส่วนที่ถูกนำไปขยายพันธุ์

ภาพที่ 10 ตัวอย่างแปลงแม่พันธุ์ดีของฝรั่ง

2. การเพาะเมล็ดเพื่อขยายพันธุ์และผลิตต้นตอ โดยทั่วไปสถานเพาะชำไม้ผล จะมีงานเพาะเมล็ดเป็นส่วนหนึ่งของงานประจำในสถานเพาะชำไม้ผล งานเพาะเมล็ดนี้อาจแยกตามวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์ได้เป็น 2 ประการ คือ

ประการแรก เพาะเมล็ดเพื่อนำต้นที่ได้ไปใช้เป็นต้นตอในการขยายพันธุ์แบบใช้ต้นตอ เช่น การติดตา ต่อกิ่ง และทาบกิ่ง ในไม้ผลบางชนิดได้แก่ ทุเรียน ลองกอง มะม่วง เงาะ เป็นต้น

ประการที่สอง เพาะเมล็ดเพื่อนำไปปลูกในแปลงปลูก สำหรับไม้ผลที่นิยมขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ดเพื่อวัตถุประสงค์ใดก็จะมีวิธีการเช่นเดียวกันคือ นำเมล็ดลงเพาะในแปลงปลูก เมื่อต้นโตได้ขนาดจึงย้ายลงปลูกในถุงหรือกระถาง เพื่อนำไปติดตา ต่อกิ่ง ทาบกิ่ง ในกรณีที่ใช้เป็นต้นตอ หรือเพื่อปลูกเลี้ยงต่อไปให้ได้ขนาดที่พร้อมจำหน่าย ในกรณีเป็นต้นพันธุ์ที่ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ดดังนั้นงานเพาะเมล็ดจึงเป็น งานประจำที่ต้องการทำทุกปี และจะต้องมีแปลงเพาะเมล็ดโดยเฉพาะแยกเป็นสัดส่วนเพื่อความสะดวกในการดูแลรักษา

ภาพที่ 11 ตัวอย่างการเพาะเมล็ดในแปลง

3. การขยายพันธุ์ ดังได้กล่าวแล้วว่าการขยายพันธุ์มีหลายวิธีและแต่ละวิธีมีขั้นตอนของงานที่แตกต่างกันไป ในที่นี้จะกล่าวถึงวิธีการขยายพันธุ์ที่สำคัญ 2 วิธี ซึ่งต้องมีการเตรียมสถานที่เฉพาะในสถานเพาะชำ

แบบแรก คือ การขยายพันธุ์โดยวิธีการปักชำ ซึ่งเน้นที่องค์ประกอบสำคัญ 2 ประการคือ วัสดุที่ใช้ปักชำ และการปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมแก่การปักชำ อันได้แก่ มีความชื้นสูงทั้งในอากาศและในวัสดุปลูก และมีแสงแดดเพียงพอแก่ความต้องการ ดังนั้นการขยายพันธุ์โดยวิธีปักชำจึงนิยมสร้างกระบะชำใช้วัสดุชำที่เหมาะสม เช่น ถั่วแกลบ หรือทราย เป็นต้น และมีการให้น้ำแบบพ่นหมอกหรือฉีดฝอยละเอียด เป็นระยะเพื่อให้วัสดุชำชื้น และเพิ่มความชื้นในอากาศ รวมทั้งการพรางแสงบางส่วนในกรณีที่ต้นพันธุ์ไม้ผลชนิดนั้นจำเป็นต้องได้รับ การพรางแสง ซึ่งการขยายพันธุ์แบบนี้นิยมใช้กับไม้ผลหลายชนิด เช่น ชมพู่ ฝรั่ง เป็นต้น

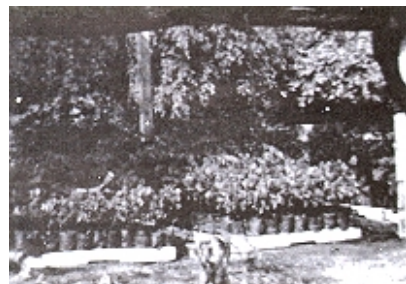

ภาพที่ 12 การเพาะเมล็ดลงในถุงพลาสติก

ภาพที่ 13 ตัวอย่างโครงกระโจมพลาสติก

ส่วนแบบที่สอง คือ วิธีการขยายพันธุ์โดยการตอกิ่ง จนกระทั่งมีการประสานของรอยต่ออย่างสมบูรณ์ ระยะวิกฤตินี้จำเป็นต้องมีการปรับสภาพแวดล้อมช่วยเหลือเพื่อให้ต้นพันธุ์โดยเฉพาะกิ่งพันธุ์ดี ส่วนบนอยู่รอดได้ จนกระทั่งรอยต่อกับต้นตอประสานกันอย่างสมบูรณ์ วิธีการปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมที่นิยม ใช้กันในสถานเพาะชำในประเทศไทย ก็คือการสร้างกระโจมที่สร้างมาคลุมนี้ จะช่วยรักษาความชื้นภายในให้อยู่ในระดับสูง และสม่ำเสมอตลอดเวลา และยังช่วยป้องกันน้ำฝนที่อาจซึมเข้าสู่รอยต่อทำให้เกิดการเน่าได้ กระโจมพลาสติกที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันไม่มี ขนาดที่แน่นอน แต่กำหนดขึ้นโดยใช้ประสบการณ์และความชำนาญของเกษตรกรเป็นสำคัญ ข้อดีของกระโจมพลาสติกก็คือ ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการเชื่อม ประสานของรอยต่อระหว่างต้นตอกับกิ่งพันธุ์ดี และมีราคาถูก จัดทำได้ง่าย ส่วนใหญ่มักจะใช้เพียง 1-2 ครั้ง ทำให้ไม่เกิดการสะสม

ภาพที่ 14-15 ตัวอย่างกระบะชำไม้ผลและเรือนเพาะชำ

4. การชำหรือเลี้ยงอนุบาลต้นอ่อน เมื่องานขยายพันธุ์เสร็จสิ้นลง หมายความว่าเราได้ต้นพันธุ์ใหม่เกิดขึ้นแล้ว เปรียบเสมือนขั้นตอนของเด็กเกิดใหม่ ต้นอ่อนที่ได้มาแม้จะมีชีวิตสมบูรณ์แล้ว พร้อมทั้งจะเจริญเติบโตของเด็กเกิดใหม่ ต้นอ่อนที่ได้มาแม้จะมีชีวิตสมบูรณ์และพร้อมที่จะเจริญเติบโต และป้องกันอันตรายจากโรคหรือแมลงศัตรูที่จะมาเบียดเบียน ซึ่งสถานที่ที่เหมาะสมก็คือ เรือนเพาะชำ เพราะสามารถปรับให้แสงได้อย่างพอเหมาะ มีความชื้นในอากาศอย่างเพียงพอ ได้รับปุ๋ยที่เหมาะสมกับการเติบโต งานในขั้นตอนนี้นอกจากจะคำนึงถึงการที่ต้นอ่อนได้รับสภาพแวดล้อมดังที่ต้องการแล้วหากสามารถใช้พื้นที่ภายในโรงเรือนเพาะชำได้อย่างเหมาะสม มีความชื้นในอากาศอย่างเพียงพอ ได้รับปุ๋ยที่เหมาะสมกับการเติบโต งานในขั้นตอนนี้นอกจากจะคำนึงถึงการที่ต้นอ่อนได้รับสภาพแวดล้อมดังที่ต้องการแล้ว หากสามารถใช้พื้นที่ภายในโรงเรือนเพาะชำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ปล่อยให้พื้นที่ว่างก็จะทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำลงด้วย การชำต้นอ่อนอย่างเหมาะสมจะช่วยให้ต้นอ่อนเติบโตถึงระยะวางจำหน่ายได้อย่างรวดเร็ว แข็งแรง และมีเปอร์เซ็นต์ต้นตายต่ำ ซึ่งหมายถึงว่าจะได้ผลกำไรเพิ่มมากขึ้นด้วย

5. การจัดหน่วยต้นพันธุ์ไม้ผล งานในขั้นตอนสุดท้ายนี้หากพิจารณาอย่างผิวเผินอาจเห็นว่าไม่เป็นส่วนสำคัญ แต่หากพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจะพบว่ามีความสำคัญมากไม่น้อยกว่าขั้นตอนอื่นๆ งานจัดจำหน่ายมิได้หมายถึงการที่ ผู้ซื้อมาเลือกซื้อต้นพันธุ์จ่ายเงินแล้ว มอบต้นพันธุ์ไม้ผลให้กับผู้ซื้อเท่านั้น แต่ครอบคลุมตั้งแต่การวางแผนการตลาด การโฆษณา การจัดเตรียมต้นไม้เพื่อจำหน่าย การจัดเตรียมความสะดวกสบายต่างๆ ให้กับผู้ซื้อพันธุ์ไม้ การเตรียมต้นพันธุ์ที่จะขายให้พร้อมสำหรับการขนส่งและปลูกลงในแปลงปลูกที่มีสภาพแวดล้อมต่างจากเรือนเพาะชำ การบรรจุและขนส่งต้นพันธุ์

ไม้ผลไปยังแหล่งปลูก และบริการหลังการขายต่างๆ เช่น การให้ข้อมูลสำหรับการดูแลรักษาต้นไม้ในระยะแรกของการปลูกแปลงปลูก การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการเตรียมหลุมปลูก การป้องกันกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น งานต่างๆ ในขั้นตอนนี้นับเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ลูกค้าเกิดความประทับใจและพอใจในสินค้าและบริการ เป็นการสร้างความเชื่อถือ และจะทำให้ลูกค้าใหม่อีกมาก จากการบอกกล่าวต่อกันไป

รูปแบบต่างๆ ของสถานเพาะชำไม้ผล

สถานเพาะชำไม้ผลที่มีอยู่โดยทั่วไปนั้น หากจะจำแนกเป็นหมวดหมู่อาจใช้วิธีการจำแนกได้หลายรูปแบบ เช่น อาจใช้ลักษณะของผู้เป็นเจ้าของมาจำแนกลักษณะ วิธีการผลิต หรือวิธีการดำเนินธุรกิจในการจำแนก หรือใช้ชนิดต้นพันธุ์ไม้ผลที่ผลิตขึ้นเป็นตัวจำแนกก็ได้ ซึ่งในที่นี้จะยกตัวอย่างวิธีการจำแนกบางประการให้เห็นถึงความแตกต่าง คือ

1. การจำแนกรูปแบบของสถานชำไม้ผล โดยใช้ลักษณะของผู้เป็นเจ้าของในการจำแนก ซึ่งจะจำแนกได้เป็น

1.1 เอกชนเป็นเจ้าของ ได้แก่ สถานเพาะชำไม้ผลที่มีเอกชนดำเนินการ อาจผลิตเพื่อใช้ส่วนตัว ผลิตเพื่อขายในลักษณะธุรกิจในครัวเรือน ผลิตเพื่อขายในลักษณะของการดำเนินงานแบบห้างหุ้น หรือผลิตเพื่อขายโดยมีบริษัทเป็นเจ้าของ

1.2 หน่วยงานของรัฐเป็นเจ้าของ ได้แก่ สถานเพาะชำไม้ผลของโรงเรียนวิทยาลัยเกษตรกรรม มหาวิทยาลัยหรือสถาบันวิจัยต่างๆ ทั้งที่สังกัดในหน่วยงานของรัฐและองค์กรเอกชนที่ผลิตพันธุ์ไม้ผลเพื่อการศึกษา และวิจัยเป็นหลัก

2. การจำแนกรูปแบบของสถานชำไม้ผล โดยใช้วัตถุประสงค์การผลิตในการจำแนก ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น

2.1 ผลิตเพื่อใช้ในกิจการของตนเอง เช่น สถานเพาะชำไม้ผลของสวนไม้ผลต่างๆ ที่ผลิตต้นพันธุ์เพื่อปลูกในพื้นที่ของตนเอง หรือเป็นหน่วยหนึ่งของกิจการสวนไม้ผลขนาดใหญ่

2.2 ผลิตเพื่อจำหน่าย อาจแยกย่อยได้เป็น จำหน่ายปลีกแก่ลูกค้าทั่วไป จำหน่ายในปริมาณมากลักษณะขายส่ง และจำหน่ายตามคำสั่งซื้อล่วงหน้า เป็นต้น

2.3 ผลิตเพื่อการส่งออก ในกรณีเช่นนี้ต้องมีการผลิตโดยปฏิบัติตามข้อกำหนด กฎหมายกักกันพืชของประเทศผู้นำเข้า และต้องผลิตให้ต้นพันธุ์ไม้ผลนั้นทนทานต่อการขนส่งในระยะทางไกลด้วย

2.4 ผลิตเพื่อแจกจ่าย เช่น สถานเพาะชำไม้ผลของรัฐ หรือองค์กรเอกชนที่ไม่หวังกำไร ทั้งนี้ชนิดพันธุ์ที่ผลิตมักจะเป็นไปตามนโยบายของรัฐ หรือองค์กรเอกชนนั้น

2.5 ผลิตเพื่อการเรียนการสอนและการวิจัย ได้แก่ สถานเพาะชำไม้ผลของสถานศึกษา สถาบันวิจัย หรือหน่วยงานที่มีหน้าที่วิจัยและฝึกอบรมอื่นๆ

3. การจำแนกรูปแบบของสถานเพาะชำไม้ผล โดยใช้ชนิดต้นพันธุ์ไม้ผลที่ผลิตในการจำแนก ซึ่งโดยทั่วไปสถานเพาะชำต่างๆ จะมีความถนัดหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะในการผลิตพันธุ์ไม้

ผลชนิดต่างๆที่ต่างกันไป ขึ้นกับวิธีการขยายพันธุ์ ตลาดที่จำหน่ายและความสะดวกในการจัดหาวัสดุ ต้นแม่พันธุ์และต้นตอ เช่น

3.1 สถานเพาะชำไม้ผลที่ผลิตต้นพันธุ์ทุเรียน ลองกอง มังคุด มีมากในจังหวัด ระยอง จันทบุรี และในภาคใต้

3.2 สถานเพาะชำไม้ผลที่ผลิตต้นพันธุ์ขนุน และกระท้อน มีมากที่จังหวัดปราจีนบุรี

3.3 สถานเพาะชำไม้ผลที่ผลิตต้นพันธุ์มะม่วง มีมากที่จังหวัดสุโขทัย พิจิตร ลพบุรี

3.4 สถานเพาะชำไม้ผลที่ผลิตต้นพันธุ์มะขาม มีมากที่จังหวัดเพชรบูรณ์

ลักษณะของสถานเพาะชำไม้ผลที่ดี

สถานเพาะชำไม้ผลที่ดีควรมีลักษณะดังนี้ คือ

1. มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการเจริญโตของต้นไม้ที่นำมาปลูกดูแลรักษาสภาพแวดล้อม หมายถึง ทิศทางและความเข้มของแสง ระยะเวลาที่ได้รับแสง การให้น้ำชลประทานปริมาณความชื้นสัมพัทธ์ในอากาศ ความเร็วและทิศของลม ระดับอุณหภูมิโดยเฉลี่ย ความอุดมสมบูรณ์ของดิน รวมไปถึงถึงการมีอยู่ของโรคและแมลงศัตรูพืช วัชพืช และศัตรูอื่นๆ ด้วย

2. สามารถปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับความต้องการสภาพแวดล้อมต่างกันไป เช่น ต้องการแสงมากน้อยต่างกัน ต้องการน้ำในปริมาณที่ไม่เท่ากัน เป็นต้น หากสามารถปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมในสถานเพาะชำให้เหมาะสมกับความต้องการของต้นไม้ในขณะนั้นได้ ก็จะช่วยให้ต้นไม้เจริญเติบโตได้ดี แข็งแรง

3. มีพื้นที่เพียงพอสำหรับต้นไม้ (จำนวน + ทรงพุ่ม) และพื้นที่ใช้งานอื่นๆ และใช้พื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. ไม่มีปัญหาทางด้านกายภาพ เช่น น้ำท่วมขัง ดินเค็ม พื้นที่ลาดเทมากเกินไป มีร่มเงาไม้ใหญ่ ฯลฯ อันเป็นอุปสรรคต่อการเจริญเติบโตของต้นกล้าไม้ผล

5. ตั้งอยู่ใกล้ทางคมนาคม ขนส่งต้นไม้ได้สะดวก มีการวางแผนผังภายในที่ดี ที่ตั้งของหน่วยงานย่อยสอดคล้องกับวิธีการปฏิบัติงาน

6. โรงเรียนมีอายุใช้งานตามที่ต้องการ

7. มีความต้านทานต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปในลักษณะวิกฤติ เช่น มีลมพายุ ลูกเห็บ อุณหภูมิต่ำ ฝนตกหนัก ฯลฯ

8. มีต้นทุนการจัดตั้งที่เหมาะสมกับประสิทธิภาพการใช้งาน และอายุการใช้งาน

การสร้างสถานเพาะชำไม้ผล

ในการวางแผนเพื่อสร้างสถานเพาะชำไม้ผล โดยเฉพาะการสร้าง โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลจำหน่ายนั้น มีข้อเสนอแนะว่าควรจะตอบคำถามต่อไปนี้ให้เป็นที่พอใจเสียก่อน จึงเริ่มวางแผนการสร้างสถานเพาะชำไม้ผล คำถามเหล่านี้ คือ

1. ปริมาณและชนิด รวมทั้งพันธุ์ในแต่ละชนิด ของต้นพันธุ์ไม้ผล ที่ต้องการผลิต (เพื่อจำหน่าย และใช้ประโยชน์อื่นๆ) ในแต่ละปีมีมากน้อยเพียงใด และจะต้องผลิตให้พร้อมจำหน่ายในช่วงเวลาใดของปี
2. ต้องการใช้วิธีการใดในการขยายพันธุ์ไม้ผล และจะได้ต้นต่อและกิ่งพันธุ์ หรือต้นแม่พันธุ์ดีมาจากที่ใด
3. ต้องการใช้แรงงานในการดำเนินธุรกิจสถานเพาะชำไม้ ผลมากน้อยเพียงใดแรงงานนั้น จำเป็นจะต้องมีความรู้ความสามารถอย่างไร และมีทักษะมากน้อยเพียงใด รวมทั้งจะหาแรงงานเหล่านั้นได้จากที่ใด
4. จำเป็นจะต้องสร้างโรงเรียนเพาะชำหรือไม่ หากจำเป็นโรงเรียนควรมีลักษณะและคุณสมบัติอย่างไร มีพื้นที่ใช้สอยมากน้อยเพียงใด และมีอายุการใช้งานนานเท่าใด
5. จะเลือกใช้ภาชนะใดในการบรรจุต้นพันธุ์พืช เช่น กระถาง ถู พลาสติก ฯลฯ และใช้ภาชนะขนาดใด รวมทั้งใช้วัสดุปลูกประเภทใดและจะหาวัสดุปลูกนั้นได้จากที่ใด
6. ต้นพันธุ์ไม้ผลที่ผลิตขึ้นแต่ละรุ่น ต้องใช้ระยะเวลาการผลิตนานเพียงใด
7. จะจัดระบบให้น้ำแก่พืชในสถานเพาะชำอย่างไร และมีแหล่งน้ำอยู่ที่ใด มีปริมาณน้ำสำรองมากน้อยเพียงใด

คำถามดังกล่าวเหล่านี้ จะเป็นแนวทางให้ทราบว่า ควรจะวางแผนการสร้างและดำเนินการกิจการสถานเพาะชำไม้ผลอย่างไร จึงจะประสบความสำเร็จตามที่ต้องการได้

ขั้นตอนต่อไปก็คือ การเลือกพื้นที่ที่จะสร้างเรือนเพาะชำ ซึ่งมีปัจจัยสำคัญที่ควรนำมาพิจารณา คือ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม (environmental factors) ซึ่งมีผลต่อค่าใช้จ่ายในการดำเนินการและความยากง่ายในการจัดการ และปัจจัยที่ต้องจัดหามาเพื่อดำเนินการ (procurable factors) เช่น น้ำชลประทาน ไฟฟ้า แรงงาน สารเคมี ฯลฯ

ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม

ปัจจัยที่สำคัญซึ่งควรกล่าวถึง ได้แก่

1. **ระยะห่างจากแหล่งปลูก** นับเป็นเรื่องสำคัญที่สถานเพาะชำไม้ผล ควรตั้งอยู่ในแหล่งปลูก หรือใกล้กับแหล่งปลูกเท่าที่จะเป็นไปได้ เพราะจะเกิดประโยชน์หลายประการ ดังนี้
 - 1.1 ประหยัดค่าขนส่งต้นพันธุ์จากสถานเพาะชำสู่แปลงปลูก
 - 1.2 ลดความเสี่ยงต่อการเสียหายของต้นพันธุ์ อันเนื่องมาจากการขนส่งและทำให้ต้นพันธุ์ไม้ผลมีความแข็งแรงเมื่อลงปลูก
 - 1.3 ลดความเสี่ยงในการติดเชื้อโรคหรือแมลงศัตรูจากสถานเพาะชำ ที่อยู่ไกลจากแหล่งปลูก และไม่จำเป็นต้องป้องกันโรคและแมลงศัตรูที่ไม่เคยระบาดในแหล่งปลูก

1.4 ในกรณีที่สถานเพาะชำไม้ผลเป็นส่วนหนึ่งของกิจการสวนไม้ผล ก็จะสะดวกในการจัดแบ่งแรงงานจากฝ่ายผลิตมาใช้ในสถานเพาะชำ และอาจใช้เครื่องมือ และเครื่องจักรร่วมกับฝ่ายผลิตได้ เป็นการประหยัดต้นทุน

2. น้ำที่ใช้ในการชลประทาน สถานเพาะชำควรตั้งอยู่ในที่ที่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์สะอาด ราคาไม่แพง และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ง่าย โดยปราศจากข้อจำกัดต่างๆ เนื่องจากต้นไม้ในสถานเพาะชำต้องการสภาพแวดล้อมที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ ความชื้นในอากาศสูง และต้องการน้ำเพื่อใช้ประโยชน์อื่นๆ อีก เช่น ชำระล้างทำความสะอาดผสมสารเคมีฉีดพ่นพืช เป็นต้น

น้ำที่นำมาใช้ในเรือนเพาะชำ อาจได้มาจากบ่อ การขุดเจาะน้ำบาดาล สระน้ำ ลำธาร แม่น้ำ หรือคลองชลประทานก็ได้ ยิ่งน้ำที่ได้มาจากแหล่งน้ำมีราคาถูกเพียงใด ค่าใช้จ่ายในการลงทุนก็จะลดลงมากเพียงนั้น ทั้งนี้เพราะสถานเพาะชำต้องใช้น้ำค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับ การปลูกพืชในแปลงปลูก ทั้งนี้เพราะสถานเพาะชำต้องใช้น้ำค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับ การปลูกพืชในแปลงปลูก ทั้งนี้ น้ำที่นำมาใช้ควรพิจารณาคุณภาพของน้ำด้วย จะต้องไม่เป็นกรดหรือด่างมากเกินไป ไม่มีตะกอนและสารพิษไม่มีเชื้อโรคพืช

3. ความลาดของพื้นที่ ควรเลือกพื้นที่ราบและเรียบร้อยเป็นที่ตั้งสถานเพาะชำ เพราะจะลดค่าใช้จ่ายทั้งการจัดสร้างและการดำเนินการรวมทั้งยังเกิดประโยชน์อื่นๆ อีก เช่น ลดความเสี่ยงต่อการชะล้างพังทลายของดิน ทำให้การทำงานสะดวก เคลื่อนที่ได้สะดวก และง่ายต่อการจัดระบบให้น้ำ เป็นต้น หากจำเป็นต้องสร้างสถานเพาะชำในพื้นที่ลาดเท จะต้องปรับระดับพื้นที่ให้เหมาะสมกับความลาดชัน และลักษณะของดินในพื้นที่นั้น

4. ดิน หากจำเป็นต้องปลูกต้นแม่พันธุ์ดี หรือต้นพันธุ์ดี ลงในดินบริเวณสถานเพาะชำ ดินในสถานเพาะชำควรจะต้องเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งทางเคมีและกายภาพลักษณะของดินที่พึงประสงค์คือ ระบายน้ำดี ไม่มีสารพิษปะปน ไม่จับตัวแน่นแข็งหรือเป็นดินเหนียวจัด หากมิได้มีการปลูกต้นพันธุ์ไม้ผลลงในดินบริเวณสถานเพาะชำโดยตรงแต่ปลูกลงในภาชนะเช่น กระถาง ถูงพลาสติกหรือภาชนะอื่น ดินบริเวณสถานเพาะชำก็ไม่จำเป็นต้องมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการเจริญเติบโตของพืช เพียงให้ระบายน้ำดี มีโครงสร้างทางกายภาพดี และไม่เป็นพิษก็เพียงพอแล้ว แต่ถ้ามีดินดีเหมาะกับการปลูกพืชอยู่ในบริเวณหรืออยู่ใกล้เคียงก็จะดีมาก เพราะจำนำมาใช้เป็นวัสดุปลูกได้โดยไม่ต้องขนส่งมาจากแหล่งที่อยู่ห่างไกล

5. การระบายน้ำ แหล่งที่ตั้งของสถานเพาะชำ ควรมีการระบายน้ำดี น้ำไม่ท่วมขังเมื่อฝนตกชุก และไม่มีลักษณะที่เป็นแอ่งน้ำซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการทำงาน

6. ทิศทาง การตั้งสถานเพาะชำต้องไม่ตั้งตามทิศทางลม แต่ควรตั้งขวาง หากจำเป็นต้องตั้งตามทิศทางลม ก็ควรจะมีไม้กั้นลมปลูกโดยรอบสถานเพาะชำ ไม้กั้นลมที่ปลูกโดยรอบอาจเป็นไม้ผลหรือไม้ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์อื่นได้ เช่น ไซ้กิ่งก้าน ทำโรงเรือน เป็นต้น หากสถานเพาะชำตั้งอยู่ในบริเวณที่แห้งแล้ว ต้นไม้กั้นลมที่ปลูกโดยรอบ ก็ควรเป็นไม้ทนแล้งด้วย เช่น มะม่วง มะม่วงหิมพานต์ เป็นต้น

ปัจจัยที่ต้องจัดหามาเพื่อดำเนินการ

มีปัจจัยหลายประการที่จำเป็นต่อการดำเนินการของสถานเพาะชำ จะต้องจัดหามาจากภายนอกสถานเพาะชำ หากสถานเพาะชำตั้งอยู่ในบริเวณที่ใกล้และมีปัจจัยเหล่านั้นมากก็จะทำให้ประหยัดค่าขนส่ง ซื้อหาปัจจัยเหล่านั้นได้ง่าย และมีราคาถูก เนื่องจากมีมากซึ่งเป็นข้อได้เปรียบในการดำเนินการ ปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่

1. แรงงาน กิจการสถานเพาะชำเป็นกิจการที่ต้องใช้แรงงานมาก ดังนั้นจึงควรมีแหล่งแรงงานอยู่ใกล้เคียง (เช่น มีแรงงานพื้นบ้านเหลืออยู่มากพอไม่ต้องแก่งแย่งกับกิจการอื่นที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง) ถ้าเป็นไปได้ ค่าจ้างโดยเฉลี่ยจะต้องไม่สูงเกินไป แรงงานควรมีพื้นฐานความรู้ และลักษณะนิสัยที่เหมาะสมกับงานสถานเพาะชำ เช่น เป็นคนขยันรับผิดชอบงาน ฯลฯ ไม่ควรมีอุปสรรคทางศาสนาหรือความเชื่อต่างๆ ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการสถานเพาะชำ เช่น ต้องหยุดงานในบางวันของสัปดาห์ เป็นต้น การให้ความรู้ ฝึกอบรม และคำแนะนำเป็นครั้งคราว อาจเป็นประโยชน์ ในการปรับปรุงคุณภาพแรงงานให้ดีขึ้นกว่าเดิม

2. พลังงาน พลังงานเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ต้องใช้ในการดำเนินงานของสถานเพาะชำ เช่น ใช้สูบน้ำ พ่นสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ใช้ขับเคลื่อนเครื่องจักรและอุปกรณ์อื่นๆ ให้แสงสว่าง เป็นต้น การใช้พลังงานมีผลต่อค่าใช้จ่ายในสถานเพาะชำ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพิจารณาว่าจะเลือกใช้พลังงานใด โดยพิจารณาจาก ความสะดวกในการได้มา ความประหยัด มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับเครื่องจักรที่ใช้ในสถานเพาะชำพลังงานอาจจะได้มาจากธรรมชาติเช่น พลังลม แสงแดด ได้มาจากระบบสาธารณูปโภค สาธารณะ เช่น ไฟฟ้าหรือได้จากการซื้อจากแหล่งใกล้เคียง เช่น น้ำมัน แก๊ส เป็นต้น

3. เครื่องมือเครื่องจักร และวัสดุ ปัจจัยสนับสนุนที่จำเป็นต้องใช้ในกิจการสถานเพาะชำ คือ เครื่องมือเครื่องจักร ที่ใช้ในการดำเนินการและวัสดุต่างๆ เครื่องมือและเครื่องจักรที่ใช้มีทั้งเครื่องจักรขนาดใหญ่เช่น แตรกเตอร์ เครื่องบดดิน เครื่องผสมดิน เครื่องอบดิน เป็นต้น และเครื่องมือขนาดเล็กเช่น รถเข็น พลั่ว จอบ มีด กรรไกร เป็นต้น ส่วนวัสดุนั้นได้แก่ วัสดุสิ้นเปลืองต่างๆ เช่น ดิน ถ่าน แกลบ ทราาย ขุยมะพร้าว ปุ๋ยคอก ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ภาชนะบรรจุต้นพันธุ์ และวัสดุที่ใช้ในการขยายพันธุ์พืช เป็นต้น ดังนั้นจึงควรมีแหล่งขาย แหล่งผลิต และให้บริการ ตั้งอยู่ใกล้กับสถานเพาะชำไม้ผล ถ้าเป็นไปได้ควรมีการคมนาคมและการสื่อสารที่สะดวกระหว่างแหล่งขายกับสถานเพาะชำไม้ผล ถ้าเป็นไปได้ควรมีการคมนาคมและการสื่อสารที่สะดวกระหว่างแหล่งขายกับสถานเพาะชำ ถ้าเป็นไปได้ ควรมีการคมนาคมและการสื่อสารที่สะดวกระหว่างแหล่งขายกับสถานเพาะชำ เช่น มีถนน ทางรถไฟ แม่น้ำ โทรศัพท์ เป็นต้น

4. บริการที่จำเป็น บริการที่จำเป็นสำหรับสถานเพาะชำ ได้แก่ บริการทางด้านความรู้และวิชาการจากภาครัฐ หรือเอกชน เช่น การให้คำแนะนำการป้องกันกำจัดศัตรูพืชในสถานเพาะชำ จากนักวิชาการของกรมวิชาการของกรมพัฒนาที่ดิน เป็นต้น หากสถานเพาะชำตั้งอยู่ใกล้หรืออยู่ในเขตการให้บริการก็จะได้ประโยชน์มากขึ้น

หน่วยงานสำคัญของสถานเพาะชำไม้ผล

ในการดำเนินการผลิตต้นพันธุ์ ในสถานเพาะชำไม้ผลนั้น หากจะแบ่งจากออกเป็นส่วนตามลักษณะงานที่ทำ เพื่อความสะดวกในการจัดองค์กรและการบริหารงาน อาจจะแบ่งออกได้เป็น 3 หน่วยงานย่อยคือ

1. หน่วยงานขยายพันธุ์ไม้ผล งานในหน่วยงานนี้จะรวม งานดูแลรักษาต้นแม่พันธุ์ดีการเตรียมต้นตอ และการขยายพันธุ์โดยวิธีต่างๆ เช่น ปักชำ ตอนกิ่ง ติดตา ทาบกิ่ง ฯลฯ ไว้ด้วยกัน ผู้ควบคุมหน่วยงานต้องมีความสามารถในการขยายพันธุ์ไม้ผล และต้องใช้แรงงาน ที่มีทักษะในการขยายพันธุ์ไม้ผล

2. หน่วยงานอนุบาลต้นพันธุ์ไม้ผล เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการดูแลรักษาต้นอ่อนที่ได้จากการขยายพันธุ์ จนถึงระยะที่พร้อมจำหน่าย โดยรับต้นพันธุ์ไม้ผลจากหน่วยงานขยายพันธุ์มาดูแลรักษาต่อไป หน่วยงานนี้ต้องใช้สถานที่ในการวางต้นพันธุ์ไม้ผลจำนวนมาก ต้องการโรงเรือนที่เหมาะสม ต้องชำนาญในการจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะกับการเจริญเติบโตของต้นพันธุ์ไม้ผล และมีการป้องกันกำจัดศัตรูพืชอย่างได้ผล รวมทั้งการควบคุมขนาดและทรงต้นพันธุ์ไม้ผลให้ได้ดังที่ผู้ซื้อต้องการ

3. หน่วยงานจำหน่ายและบริการหลังการขาย เป็นหน่วยงานที่จะต้องพบปะติดต่อกับผู้ซื้อโดยตรง มีงานหลายชนิดรวมอยู่ในหน่วยงานนี้ ตั้งแต่การดูแลรักษาต้นพันธุ์ไม้ผลระหว่างวางจำหน่าย การประชาสัมพันธ์ การจำหน่ายภายในและภายนอกสถานที่ การเตรียมต้นพันธุ์ไม้ผลให้มีความพร้อมสำหรับการขนส่ง และนำลงปลูกในแปลงปลูก การบรรจุและขนส่ง และการให้บริการหลังการขาย เช่น การให้คำแนะนำสำหรับการปลูกและดูแลรักษาไม้ผลในแปลงปลูก การให้ข้อมูลเกี่ยวกับคุณสมบัติต่างๆ ของไม้ผลแต่ละชนิดที่มีจำหน่าย เป็นต้น นอกจากนี้หน่วยงานนี้อาจจะจำหน่ายเครื่องมือ อุปกรณ์ วัสดุ และสารเคมีที่ใช้ในการดูแลรักษาไม้ผล รวมไปถึงการขายต้นพันธุ์ไม้ผล เป็นการให้ความสะดวกต่อลูกค้า และเพิ่มรายได้ให้กับสถานเพาะชำได้อีกทางหนึ่ง

การวางแผนผังสถานเพาะชำไม้ผล

เมื่อได้มีการเตรียมสถานที่สร้างสถานเพาะชำไม้ผลและจัดแบ่งหน่วยงานแล้ว จะถึงขั้นตอนของการวางแผนผังสถานเพาะชำไม้ผล เพื่อให้การทำงานของหน่วยงานต่างๆเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ในการวางแผนผังนั้นต้องคำนึง ถึงองค์ประกอบที่สำคัญของสถานเพาะชำไม้ผล เพื่อจัดพื้นที่และตำแหน่งที่ตั้งให้เหมาะสมองค์ประกอบเหล่านั้น คือ

1. ไม้กันลม

ควรปลูกที่ริมพื้นที่โดยเฉาะด้านที่มีลมพัดมา อาจปลูกเพียงด้านใดด้านหนึ่งหรือโดยรอบพื้นที่ก็ได้ หากเลือกชนิดของไม้กันลมที่เหมาะสม แนวไม้กันลม นอกจากจะทำหน้าที่ลดความแรงของลมแล้วยังอาจให้ประโยชน์อื่นๆ อีก เช่น เพิ่มความชื้นในอากาศ ให้อากาศสามารถพัดเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ เป็นต้น

2. รั้ว

ประโยชน์ของรั้ว คือ เป็นการกำหนดแนวเขตและป้องกันการบุกรุกของคน และสัตว์จากภายนอกพื้นที่ ป้องกันขโมย รั้วอาจอยู่ชั้นนอกสุด หรืออยู่ในชั้นที่ต่อจากแนวไม้กันลมก็ได้ ปกติสร้างรั้วสูง 1-1.25 เมตร ก็เพียงพอ วัสดุที่ใช้ทำรั้วควรมีอายุใช้งานนาน หากเลือกใช้วัสดุที่มีราคาถูกและคงทนจะช่วยประหยัดเงินลงทุนได้

3. โรงเก็บปุ๋ยอินทรีย์ วัสดุปลูกและพื้นที่ผสมวัสดุปลูก

งานในสถานเพาะชำไม้ผล จำเป็นต้องใช้วัสดุปลูกหลายชนิด และใช้ในปริมาณมากดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีพื้นที่เก็บเป็นสัดส่วนอยู่ในตำแหน่งที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ง่ายและควรจัดพื้นที่ผสมวัสดุปลูกไว้ในบริเวณเดียวกันด้วย นอกจากนี้การบรรจุวัสดุปลูกที่ผสมแล้วลงภาชนะปลูก (เช่น กระถาง ถัง พลาสติก ฯลฯ) อาจกระทำไปพร้อมกันเลยก็ได้ เนื่องจากวัสดุปลูกบางชนิดอาจมีกลิ่นไม่พึงประสงค์ ดังนั้นโรงเก็บและผสมวัสดุปลูกควรตั้งอยู่ห่างจากอาคารบริหารพอสมควร แต่ควรอยู่ใกล้โรงเรือนอนุบาลพันธุ์ไม้และใกล้สถานที่ขยายพันธุ์ไม้ เพื่อจะได้ประหยัดเวลาและแรงงานในการขนย้ายวัสดุปลูกมาใช้ประโยชน์ ขนาดของโรงเก็บวัสดุปลูกจะต้องเหมาะสมกับปริมาณวัสดุปลูกที่ใช้ในสถานเพาะชำนั้น โดยทั่วไปจะให้มีขนาดใหญ่เพียงพอที่จะบรรจุวัสดุปลูกที่ใช้ผลิตต้นพันธุ์แต่ละรุ่นได้ ในกรณีที่วัสดุปลูกบางชนิดหายากเนื่องจากแหล่งผลิตรายใกล้หรือมีจำหน่ายเพียงบางฤดู ก็อาจจะต้องเก็บสำรองไว้ในปริมาณที่มากกว่าปกติให้เพียงพอใช้ จนกว่าจะหาซื้อได้ใหม่อีกครั้ง

4. ห้องเก็บสารเคมี

งานในสถานเพาะชำไม้ผลจำเป็นต้องใช้สารเคมีหลายชนิด เช่น ปุ๋ยเคมี สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช และสารควบคุมการเจริญเติบโตของพืช เป็นต้น สารเคมีเหล่านี้จำเป็นต้องเก็บรักษาไว้ในสถานที่ที่ปลอดภัย เพราะหลายชนิดเป็นสารอันตราย ควรจำแนกหมวดหมู่และติดป้ายชื่อไว้อย่างชัดเจน ป้องกันความเสียหายจากน้ำฝนและความร้อน ควรเก็บสารเคมีไว้มากและนานเกินความจำเป็น เพราะอาจเสื่อมคุณภาพหรือหมดอายุใช้งานได้ และยังเป็นการเพิ่มเงินทุนโดยไม่เกิดประโยชน์อีกด้วย

5. ห้องหรือโรงเก็บภาชนะบรรจุ

ภาชนะบรรจุต้นพันธุ์ไม้ผล เช่น กระถาง ถัง พลาสติก เป็นวัสดุที่ต้องมีสำรอง ไว้ใช้ตลอดเวลา หากสถานเพาะชำไม้ผลแห่งใด เลือกใช้ถุงพลาสติกเป็นภาชนะบรรจุต้นพันธุ์ไม้ผลก็อาจไม่ต้องสร้างห้องเก็บโดยเฉพาะ เพราะถุงพลาสติกใช้เนื้อที่น้อยแต่ถ้าใช้กระถาง ไม่ว่าจะเป็นดินเผาหรือพลาสติก ก็จำเป็นต้องมีที่เก็บซึ่งควรเก็บภายใต้โรงเรือนที่มีหลังคาป้องกันแดดและฝน ห้องเก็บหรือโรงเก็บภาชนะนี้ควรตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่ผสมวัสดุปลูกเพื่อความสะดวกในการทำงาน ขนาดของห้องหรือโรงเก็บอาจพิจารณาจากปริมาณกระถางที่ต้องใช้สำหรับการผลิตพันธุ์ไม้แต่ละรุ่น ไม่ควรเก็บกระถางสำรองไว้มากเกินความต้องการใช้ประโยชน์เพราะจะทำให้เงินทุนไม่หมุนเวียนและเสียพื้นที่สถานเพาะชำไปโดยไม่เกิดประโยชน์

6. แปลงเพาะต้นตอ

ไม้ผลหลายชนิดเช่น ทุเรียน มะม่วง ขนุน กระท้อน ลองกอง ฯลฯ นิยมขยายพันธุ์โดยให้มีส่วนต้นตอกับกิ่งพันธุ์ประกอบกัน ดังนั้นสถานเพาะชำไม้ผลโดยทั่วไปจึงมักจะมีแปลงเพาะต้นตอแปลงเพาะต้นตอควรอยู่ใกล้กับสถานที่ขยายพันธุ์เพื่อความสะดวกในการขยายพันธุ์ ประหยัดเวลาและแรงงานในการขนย้ายต้นตอ แปลงเพาะต้นตอนิยมสร้างเป็นโรงหลังคาซาแรน ไม่มีฝาข้าง เพื่อช่วยพรางแสง ทำให้ต้นตอที่เพาะเติบโตดีแปลงเพาะต้นตออาจใช้สำหรับเพาะเมล็ดพันธุ์ไม้ผลที่ขยายพันธุ์โดยวิธีเพาะเมล็ดได้ด้วยเช่น มังคุด มะพร้าว เป็นต้น

7. แปลงปลูกต้นแม่พันธุ์ดี

ต้นแม่พันธุ์ดีถือเป็นรากฐานของการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผล โดยทั่วไปสถานเพาะชำไม้ผลควรมีแปลงปลูกต้นแม่พันธุ์ดีเป็นของตนเอง เพื่อให้แน่ใจว่าต้นพันธุ์ไม้ผลที่ผลิตตรงตามพันธุ์อย่างแท้จริง ต้นแม่พันธุ์ดีที่มีอยู่สามารถใช้กิ่งหรือส่วนยอดไปขยายพันธุ์เช่น กรณีการปักชำ ติดตาหรือต่อกิ่ง หรือทำการขยายพันธุ์ที่ต้นพันธุ์ดี เช่น วิธีการตอนกิ่งหรือทาบกิ่ง สถานเพาะชำไม้ผลนิยมปลูกต้นแม่พันธุ์ดีแบบระยะชิด และรักษาทรงพุ่มให้อยู่ในระดับที่จะทำการใช้พื้นที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และดูแลรักษาต้นแม่พันธุ์ดีได้สะดวกและทั่วถึงมากกว่า

8. พื้นที่ที่ใช้งานขยายพันธุ์ไม้ผล

การขยายพันธุ์ไม้ผลบางวิธีจำเป็นต้องมีพื้นที่ในงานขยายพันธุ์โดยเฉพาะ เช่น การขยายพันธุ์ไม้ผลโดยวิธีปักชำ จำเป็นต้องมีกระบะชำ หรือกระบะพ่นหมอก การขยายพันธุ์ โดยวิธีติดตาหรือต่อกิ่ง เหมาะสมกับการเชื่อมต่อของกิ่งพันธุ์ดีกับต้นตอ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจัดพื้นที่เฉพาะส่วนเตรียมไว้ โดยทั่วไปควรให้อยู่ที่บริเวณส่วนกลางของสถานเพาะชำมีความเชื่อมโยงกับส่วนอื่นๆ หลายส่วน ไม่ว่าจะเป็นแปลงปลูกแม่พันธุ์ดี แปลงเพาะต้นตอ วัสดุปลูก และโรงเรือนอนุบาลต้นอ่อน (เรือนเพาะชำ)

9. เรือนเพาะชำหรือโรงเรือนอนุบาลต้นอ่อน

เป็นส่วนหนึ่งของสถานเพาะชำไม้ผลที่ใช้พื้นที่ค่อนข้างมาก และจำเป็นต้องสร้างโรงเรือนเพื่อลดความเข้มของแสง (พรางแสง) และเพิ่มปริมาณความชื้นในอากาศให้เหมาะกับการเจริญเติบโตของต้นอ่อน โรงเรือนควรมีพื้นที่เท่าใดก็ขึ้นกับปริมาณต้นพันธุ์ไม้ผลที่จะนำมาอนุบาลในโรงเรือน ตัวอย่างเช่น สถานเพาะชำไม้ผลแห่งหนึ่ง มีกำลังการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลเพื่อจำหน่ายปีละ 30,000 ต้น โดยแบ่งการผลิตเป็น 3 รุ่น แต่ละรุ่นใช้เวลาอนุบาลต้นอ่อน 4 เดือน ซึ่งหมายความว่า พื้นที่ในโรงเรือนอนุบาลต้นอ่อนควรมีเพียงพอสำหรับวางต้นพันธุ์ไม้ที่จะอนุบาลจำนวน 10,000 ต้น หากมีพื้นที่น้อยกว่านี้ก็จะไม่เพียงพอ แต่หากสร้างโรงเรือนอนุบาลขนาดใหญ่เกินไปก็จะเหลือพื้นที่ว่างอยู่มากทำให้ต้นทุนสูงเกินไป สำหรับความสูงของโรงเรือนนั้นควรอยู่ในระดับที่สูงพอจะทำให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก คือประมาณ 2.25 - 2.5 เมตร หากสูงเกินไปจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างมากขึ้นทำให้การลงทุนสูงโดยไม่จำเป็น ในทางกลับกันหากโรงเรือนมีระดับหลังคาหรือมีความสูงที่ต่ำเกินไปจะทำให้การทำงานใน

โรงเรือนไม่สะดวก อากาศถ่ายเทได้ยาก เกิดความอับชื้นและอุณหภูมิภายในสูงเกินไป นอกจากนี้ภายในโรงเรือนควรมีทางเดินเพื่อดูแลต้นอ่อน และขนย้ายต้นอ่อน

10. โรงเรือนสำหรับเก็บพันธุ์ไม้ผลที่พร้อมจำหน่าย

โรงเรือนนี้ควรอยู่ใกล้ขีดอาคารบริหารงานและลานจอดรถเพื่อให้ลูกค้าเข้าชมและเลือกซื้อได้อย่างสะดวก และขนส่งได้ง่าย พันธุ์ไม้ในโรงเรือนนี้มักจะมีการหมุนเวียนอยู่เสมอ ดังนั้นพื้นที่โรงเรือนจึงไม่จำเป็นต้องมีมาก ให้เพียงพอที่จะวางขายพันธุ์ไม้ที่ผลิตในแต่ละรุ่นก็ใช้ได้

11. อาคารบริหารงาน

งานบริหารสถานเพาะชำไม้ผลนั้นประกอบด้วยงานหลายด้าน เช่น งานบัญชี การเงินงานการจัดซื้อและการขาย งานพัสดุ งานบุคคล งานประชาสัมพันธ์ งานข้อมูลต่างๆ ฯลฯ ซึ่งอาคารบริหารงานจะถือเป็นศูนย์รวมหรือสมองสั่งการให้หน่วยงานต่างๆ ในสถานเพาะชำไม้ผลดำเนินงานอย่างประสานสอดคล้องกันตรงตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

12. ลานจอดรถและเส้นทางติดต่อในสถานเพาะชำ

ที่จอดรถในสถานเพาะชำไม้ผลที่สิ่งจำเป็น ควรแยกลานจอดรถเป็น 2 ลาน คือ ลานแรกสำหรับลูกค้ามีมาติดต่อซื้อพันธุ์ไม้ที่พร้อมจำหน่าย ส่วนลานที่สองคือลานจอดรถสำหรับบุคลากร หรือรถของสถานเพาะชำไม้ผลนั่นเอง ลานนี้อาจอยู่ด้านในซึ่งไม่กีดขวางเส้นทางติดต่อภายในสถานเพาะชำบริเวณลานจอดรถ ควรมีการอัดดินให้แน่นโรยหินกรวดหรือลาดยางถ้าทำได้ และมีพื้นที่เพียงพอสำหรับจอดรถได้หลายคันและกลับรถได้สะดวก ส่วนเส้นทางติดอนั้นควรเป็นเส้นทางที่เชื่อมโยงหน่วยงานต่างๆ ในสถานเพาะชำให้ติดต่อถึงกันได้สะดวก มีความกว้างพอที่จะให้รถบรรทุกผ่านเข้าไปได้สะดวกเพื่อการขนย้ายต้นพันธุ์ไม้และอื่นๆ พึงระลึกว่าเส้นทางที่ทำขึ้นจะต้องได้ใช้งานจริง และใช้งานมากพอจนกระทั่งคุ้มค่ากับการใช้ที่ดินเป็นถนน หากใช้น้อยเกินไปจะไม่คุ้มค่า

13. ทางเข้า

ทางเข้าหลักของสถานเพาะชำไม้ผล ควรอยู่ในด้านที่ติดกับถนนใหญ่ ให้ลูกค้าที่ผ่านไปมาพบเห็นได้สะดวก ทางเข้าออกอาจมี 1 หรือ 2 ทางเพื่อความสะดวกในการขนย้ายวัสดุและต้นพันธุ์ไม้ผล ประตูควรมีความกว้างพอที่จะให้รถบรรทุกและเครื่องจักรผ่านเข้าออกได้สะดวก ถ้าเป็นไปได้ ประตูควรตั้งอยู่ในตำแหน่ง ที่รถสามารถเลี้ยวเข้าหรือออกสู่ถนนใหญ่ได้อย่างปลอดภัยไม่ควรตั้งในทาง โค้งหรือมุมอับเพราะอาจเป็นสาเหตุให้เกิดอุบัติเหตุ ได้ง่าย

14. บริเวณที่รับส่งและจัดเตรียมพันธุ์ไม้ใส่รถบรรทุก

ควรอยู่ใกล้กับลานจอดรถและทางเข้า มีพื้นที่เพียงพอในการจอดรถและกลับรถ รวมทั้งพื้นที่วางต้นพันธุ์ไม้ผลเพื่อรอการขนส่งและควรอยู่ใกล้โรงเรือนที่เก็บพันธุ์ไม้สำหรับจำหน่าย

15. แหล่งน้ำและศูนย์ควบคุมระบบการให้น้ำ

แหล่งน้ำควรอยู่ใกล้กับโรงเรือนเพาะชำ เพื่อความสะดวกและประหยัดค่าใช้จ่ายในการส่งน้ำ อาจเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติหรือที่เก็บกักน้ำที่สร้างขึ้นก็ได้ และมีศูนย์ควบคุมระบบการให้น้ำประกอบไปด้วยเครื่องสูบน้ำ ระบบกรอง ระบบส่งน้ำและควบคุมการให้น้ำ ณ จุดต่างๆ ระบบที่ใช้อาจเป็นระบบอัตโนมัติ หรือควบคุมโดยมนุษย์ก็ได้ ขึ้นกับความสะดวก เงินลงทุน รวมทั้งผลตอบแทนที่จะได้รับ การสร้างถึงเก็บน้ำไว้ในที่สูง อาจจะช่วยประหยัดพลังงานได้น้ำที่ใช้ควรจะเป็นน้ำสะอาด ไม่มีตะกอน ปราศจากเชื้อโรค ไม่เค็มหรือเป็นกรดต่างผิดปกติ และมีปริมาณสำรองเพียงพอกับความต้องการ

16. เตาเผาซากพืช

สถานเพาะชำไม้ผล ควรมีเตาเผาเศษซากพืชไว้ที่มุม หรือริมรั้วด้านใดด้านหนึ่งของพื้นที่ เศษพืชหรือต้นพืชที่เป็นโรคควรจะรีบเผากำจัดเพื่อมิให้เกิดการระบาดของโรคในสถานเพาะชำ

17. กองปุ๋ยหมัก

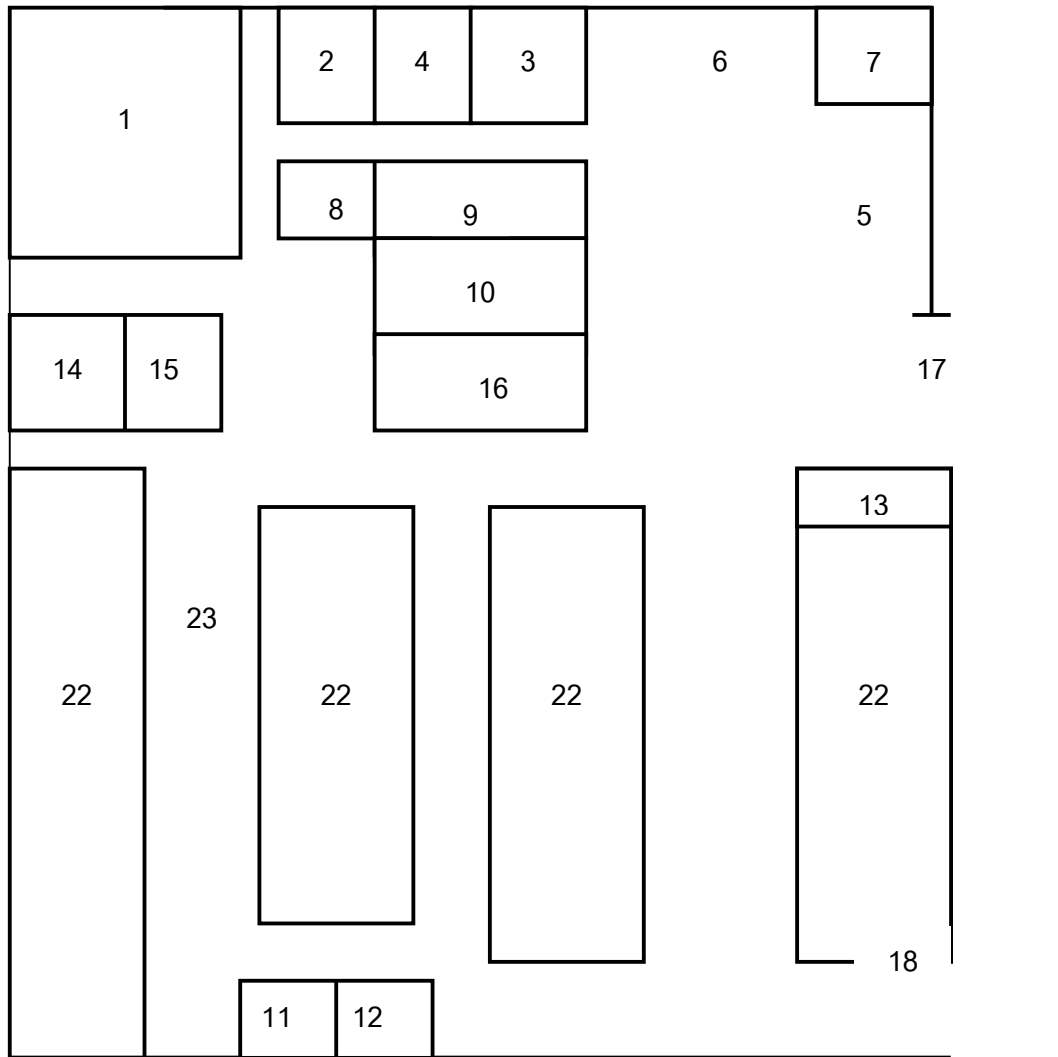
หากมีเศษซากพืชหรือวัชพืช เหลือทิ้งอยู่มากอาจจะจัดมุมด้านใดด้านหนึ่งของสถานเพาะชำไว้เป็นที่กองปุ๋ยหมัก เพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์ เป็นการลดค่าใช้จ่ายวัสดุปลูกได้

18. ที่พักคนงาน

สถานเพาะชำไม้ผลที่มีการจ้างแรงงานหลายคน ควรจะมีการจัดสิ่งที่เป็นที่สำหรับคนงาน เช่น ที่จอดรถ ห้องเก็บของส่วนตัว ห้องเปลี่ยนเสื้อผ้า ห้องอาหาร ห้องนั่งเล่น ห้องน้ำ ห้องทำงานสำหรับหัวหน้าคนงาน ครัว ฯลฯ โดยเตรียมจัดวางไว้ในแผนผัง หากคนงานพักอาศัยอยู่ภายในสถานเพาะชำ อาจจัดเป็นบ้านพักแทน ความสะดวกสบายและความสะอาดจะช่วยคนงานให้มีจิตใจผ่อนคลาย อารมณ์ดี และทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาพที่ 16-18 บริเวณที่รับส่งและจัดเตรียมพันธุ์ไม้รอการขนส่ง

ภาพที่ 19 ตัวอย่างการวางแผนผังสถานเพาะชำไม้ผล

1. แปลงปลูกแม่พันธุ์ดี	9. โรงเก็บวัสดุปลูก	17. ทางเข้า-ออก 1
2. ห้องเก็บสารเคมี	10. โรงเก็บภาชนะบรรจุพันธุ์	18. ทางเข้า-ออก 2
3. ที่พักคนงาน	11. เตาเผาซากพืช	19. โรงเรือนอนุบาลต้นอ่อน 1
4. ห้องเก็บเครื่องมือและอุปกรณ์	12. กองปุ๋ยหมัก	20. โรงเรือนอนุบาลต้นอ่อน 2
5. ลาดจอดรถ 1	13. บริเวณที่จัดส่งสินค้า	21. โรงเรือนวางพันธุ์ไม้จำหน่าย 1
6. ลาดจอดรถ 2	14. แปลงเพาะต้นตอและเพาะเมล็ด	22. โรงเรือนวางพันธุ์ไม้จำหน่าย 2
7. อาคารบริหารงาน	15. พื้นที่ขยายพันธุ์ไม้	23. เส้นทางติดต่อภายในสถานเพาะชำ
8. พื้นที่ผสมวัสดุปลูก	16. แหล่งน้ำและศูนย์ควบคุมระบบการให้น้ำ	24. ถนนสาธารณะ

ธุรกิจสถานเพาะชำไม้ผล

การผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลเพื่อจำหน่ายถือเป็นธุรกิจอย่างหนึ่ง ดังนั้นจึงต้องดำเนินการให้มีกำไรหรือมีรายได้เพียงพอคุ้มกับเงินทุนและแรงงานที่ใช้ไป กำไรที่ได้จากธุรกิจขายพันธุ์ไม้ผลนี้ อาจพิจารณาได้เป็น 2 แบบ คือ เมื่อจำนวนต้นพันธุ์ที่ขายมีน้อยจะต้องได้กำไรต่อหน่วยสูง ในทางกลับกันหากมีจำนวนขายมาก อาจจะได้กำไรต่อหน่วยลงมาได้ โดยยังได้ กำไรรวมในจำนวนเท่าเดิม การที่จะดำเนินธุรกิจสถานเพาะชำไม้ผลให้มีกำไรอย่างยั่งยืน มีคำแนะนำที่ควรปฏิบัติ 4 ข้อ คือ

1. ต้องผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลที่มีคุณภาพเชื่อถือได้ ต้นพันธุ์ไม้ผลที่มีคุณภาพ หมายถึงต้นพันธุ์ที่แข็งแรง ปราศจากโรคและแมลงศัตรู เมื่อนำไปปลูกในแปลงปลูกจะรอดตาย ตั้งตัวได้เร็วและเจริญเติบโตดี ส่วนความเชื่อถือได้นั้น หมายถึงต้นพันธุ์ไม้ผลที่ผลิตต้องตรงตามชนิดพันธุ์ที่ระบุไว้ เนื่องจากต้นพันธุ์ไม้ผลที่มีรากแก้ว ในขณะที่วิธีการปักชำและตอนกิ่งต้นพันธุ์ไม้ผลได้ไม่มีรากแก้ว นอกจากนี้หากมีการจัดระดับมาตรฐานต้นพันธุ์ไม้ผล เช่น แบ่งตามความสูงเส้นรอบวงลำต้นหรือวิธีการขยายพันธุ์ เป็นต้น จะช่วยให้ผู้ซื้อที่มีข้อมูลในการตัดสินใจ เลือกซื้อมากขึ้น และให้ความเชื่อถือมากยิ่งขึ้นด้วย

2. จะต้องลดต้นทุนการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลในสถานเพาะชำให้ต่ำที่สุดเท่าที่จะทำได้ ต้นทุนที่ต่ำลงจะทำให้ศักยภาพในการแข่งขันเชิงธุรกิจสูงขึ้น การลดต้นทุนการผลิตหรืออีกนัยหนึ่งคือการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผล ในสถานเพาะชำไม้ผลอาจทำได้หลายวิธี คือ

2.1 เลือกใช้วิธีการขยายพันธุ์ที่ทำได้ง่าย ผลิตได้มากและใช้เวลาสั้น ไม้ผลหลายชนิดสามารถขยายพันธุ์ได้หลายวิธี ดังนั้นหากเลือกใช้วิธีที่ง่ายและใช้เวลาสั้น ก็จะใช้เวลาและแรงงานต่ำลง ทำให้ต้นทุนลดลงไปด้วย ตัวอย่าง เช่น พุเรียน หากใช้วิธีขยายพันธุ์โดยการต่อกิ่ง จะขยายพันธุ์ได้มากและเร็วกว่าใช้วิธีทาบกิ่ง หรือฝรั่ง หากใช้วิธีขยายพันธุ์โดยการปักชำ จะขยายพันธุ์ได้มากและเร็วกว่าวิธีตอนกิ่ง ซึ่งเจ้าของสถานเพาะชำไม้ผลจะต้องหมั่นศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการขยายพันธุ์พืชโดยวิธีใหม่ ๆ อาจจะโดยการอ่านจากวารสารทางการเกษตร การเข้ารับการอบรม หรือศึกษาจากนักขยายพันธุ์ไม้มีชื่ออื่น ๆ

2.2 ใช้เวลาในการอนุบาลต้นอ่อนสั้นที่สุด และมีเปอร์เซ็นต์การตายต่ำที่สุด หากต้นอ่อนเติบโตเร็วและพร้อมจำหน่ายได้เร็ว ก็จะทำให้เสียค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาน้อยลงรวมทั้งหากต้นพันธุ์มีเปอร์เซ็นต์การตายต่ำ ความเสียหายก็จะน้อยลง ซึ่งเจ้าของสถานเพาะชำจะต้องเลือกใช้วัสดุปลูก จัดสภาพแวดล้อม ให้น้ำและปุ๋ย ให้เหมาะสมกับการตั้งตัวและการเติบโตของต้นอ่อนมากที่สุด ซึ่งหากช่วงเวลาการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลในแต่ละรุ่นสั้นลง ก็อาจจะเพิ่มจำนวนรุ่นได้ในเวลาที่เท่าเดิม

2.3 เลือกใช้วัสดุปลูกและภาชนะบรรจุที่มีราคาต่ำแต่ประสิทธิภาพสูง การลดต้นทุนโดยเลือกใช้วัสดุปลูกและภาชนะบรรจุที่ทำได้ง่ายในพื้นที่และมีราคาถูกจะทำให้มีความสามารถในการแข่ง

ชั้นมากขึ้น เจ้าของสถานเพาะชำไม้ผลจึงควรจะศึกษาเปรียบเทียบและคัดเลือกใช้วัสดุปลูกและภาชนะปลูกที่หาได้ง่ายมีราคาต่ำ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อการทำงานของต้นพันธุ์ไม้ผล โดยทั่วไปวัสดุปลูกที่ได้จากวัสดุหรือใช้จากการเกษตร หรืออุตสาหกรรมที่มีอยู่มากในท้องถิ่นนั้นมักจะมีราคาต่ำและหาได้ง่าย จึงควรพิจารณาเลือกใช้เป็นอันดับแรก

2.4 การลดต้นทุนการผลิตในขั้นตอนต่าง ๆ การลดต้นทุนการผลิตสามารถทำได้ทุกขั้นตอนของการผลิต เช่น การใช้วิธีการจ้างเหมาแรงงาน แทนการจ้างแรงงานรายวันหรือรายเดือน การใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคน การใช้โรงเรือนหลังคาซาแรนแทนโรงเรือนไม้ระแนง การเลือกใช้ระบบการให้น้ำที่มีประสิทธิภาพแต่ค่าใช้จ่ายต่ำ เลือกใช้วิธีการดูแลรักษาที่ประหยัดพลังงาน เป็นต้น ทั้งนี้การเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายเพื่อลดต้นทุนควรพิจารณาถึงประสิทธิภาพการผลิตที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงด้วย เพื่อให้ได้วิธีการที่เหมาะสมที่สุด

3. เลือกผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลให้ตรงกับความต้องการของตลาด ต้นพันธุ์ไม้ผลที่ตลาดต้องการย่อมขายได้ง่ายและเร็ว ดังนั้น เจ้าของสถานเพาะชำไม้ผล จำเป็นจะต้องทราบว่าชนิดและพันธุ์ไม้ผลใดที่เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ทั้งนี้เพราะต้นพันธุ์ไม้ผลหากผลิตขึ้นมาแล้ว ควรจะขายได้เมื่อต้นพร้อมจะลงปลูกในแปลงปลูก หากขายไม่ได้และต้องเก็บไว้นานปีก็จะทำให้ต้นทุนสูง ขายยากและหากต้นมีขนาดใหญ่เกินไปก็จะเป็นที่ต้องการของลูกค้า ดังนั้นจึงจำเป็นต้องทราบความนิยมและทิศทางแนวโน้มของตลาดพันธุ์ไม้ผลเพื่อที่จะได้ผลิตให้ตรงกับความต้องการ

4. รู้จักวางแผนการผลิตและควรมีบริการพิเศษส่งเสริมการขาย แผนการผลิตนั้นหมายถึง การกำหนดกำลังการผลิตในแต่ละปีว่าจะผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลชนิดใดบ้าง ในช่วงใด ของปีและใช้วิธีการขยายพันธุ์อย่างไร ซึ่งจะช่วยให้ไม่มีต้นพันธุ์ไม้ผลชนิดใดบ้าง ในช่วงใดของปีและใช้วิธีการขยายพันธุ์อย่างไร ซึ่งจะช่วยให้ไม่มีต้นพันธุ์ไม้ผลคงเหลือค้างข้ามปีในเรือนเพาะชำ และทำให้การใช้พื้นที่เรือนเพาะชำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งเงินลงทุนจะไม่จมอยู่กับต้นพันธุ์ไม้ที่ผลิตขึ้นมาแล้วขายไม่ได้ สำหรับบริการพิเศษที่ช่วยส่งเสริมการขายนั้น มีอยู่หลายประการ เช่น การให้บริการขนส่งต้นพันธุ์ไม้ผลไปยังแหล่งปลูก การให้คำแนะนำในการเลือกชนิดพันธุ์ไม้ผลที่เหมาะสมกับความต้องการของลูกค้า การให้คำแนะนำในการดูแลรักษาและป้องกันกำจัดศัตรูพืช การรับซื้อผลผลิตรวมทั้งการใช้กระบวนการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น การลงโฆษณาในวารสารทางการเกษตร การออกร้านแสดงหรือจำหน่ายต้นพันธุ์ไม้ผลในงานต่างๆ เช่น งานเกษตรแห่งชาติ เป็นต้น การให้สัมภาษณ์นักข่าว เพื่อเขียนลงในหนังสือพิมพ์ และการอนุญาตให้สถานศึกษานำนักศึกษามาดูงานและฝึกงาน เป็นต้น

สถานเพาะชำไม้ผลในประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีการผลิตผลไม้เป็นปริมาณมากและผลิตทุกภาคของประเทศ จากสถิติการผลิตผลไม้ของประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2537 ที่รวบรวมไว้โดยกรมส่งเสริมการเกษตร พบว่ามีพื้นที่ปลูกไม้ผลการค้า รวมทั้งประเทศไทยอยู่ถึง 9,479,924 ไร่ ไม้ผลที่ปลูกเป็นการค้าเป็นการค้ามีอยู่ถึง 35 ชนิด และให้ผลผลิตถึง 9,250,706 ตัน โดยทุกๆ ปี จะมีการขยายพื้นที่ปลูกและปลูกทดแทนในพื้นที่เดิมอยู่เสมอ ในปี พ.ศ. 2540 ของ สาขาไม้ผล กรมส่งเสริมการเกษตร พบว่า ในปี พ.ศ. 2538 มีกิจการสถานเพาะชำไม้ผลที่ผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลเพื่อจำหน่ายอยู่ถึง 645 ราย กระจายกันอยู่ในจังหวัดต่างๆ 38 จังหวัด ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลได้ถึง 27,380,780 ตัน เฉลี่ยแล้วจะผลิตได้ร้อยละ 42,189.2 ตัน ภาคตะวันออกและภาคใต้ เป็นภาคที่มีกิจการสถานเพาะชำไม้ผลสูงเป็นอันดับที่ 1 และ 2 โดยมีจำนวนกิจการ 196 และ 174 กิจการ ตามลำดับ (ตารางที่ 1) หากพิจารณาจากชนิดของพันธุ์ไม้ผลที่ผลิตในแต่ละภาคของประเทศไทย จะพบว่า มีความแตกต่างกันไปตามชนิดของไม้ผลที่ปลูกเป็นการค้าในแต่ละภาคนั้น เช่น ภาคเหนือผลิตต้นพันธุ์ลิ้นจี่และลำไย มากที่สุด ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลิต มะม่วง มะนาว มะกรูด มะขาม ละมุด น้อยหน่าและมะขามเทศ มากกว่าภาคอื่นๆ ภาคกลาง ผลิตต้นพันธุ์ มะม่วง ส้มเขียวหวาน ขนุน มะไฟ มะกอกฝรั่ง ชมพู่ ฝรั่ง มะพร้าว ภาคตะวันออก ผลิตต้นพันธุ์ ทุเรียน กระท้อน ขนุน มะปราง ภาคตะวันตก ผลิตต้นพันธุ์ ส้มโอ กล้วย มะละกอ และพุทรา (ตารางที่ 2) โดยพบว่าต้นพันธุ์ไม้ผลที่ผลิตเป็นการค้าจำนวนมากมีอยู่ถึง 17 ชนิด โดยมีการผลิตต้นพันธุ์มะม่วงสูงสุดถึง 9,523,200 ตัน ในปี พ.ศ. 2538 (ตารางที่ 3) โดยผลิตมากที่สุดจังหวัดสุโขทัย พิจิตร และลพบุรี หากจะนำมาเปรียบเทียบเป็นรายจังหวัดพบว่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลในปี พ.ศ. 2539 มากที่สุดถึง 4,101,500 ตัน ในขณะที่จังหวัดปราจีนบุรี มีกิจการสถานเพาะชำไม้ผลมากที่สุดถึง 130 ราย (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 1 สถิติการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลเป็นการค้าในประเทศไทยแยกตามภาค

ภาค	จังหวัด	จำนวน กิจการ	จำนวนต้นไม้ที่ ผลิต	จำนวนต้นที่ผลิต ต่อจังหวัด	จำนวนต้นที่ผลิต ต่อกิจการ
เหนือ	5	27	1,211,870	242,374	44,884.1
ตะวันออกเฉียงเหนือ	10	115	7,392,750	739,275	64,284.8
กลาง	7	117	9,646,900	1,378,128	82,452.1
ตะวันออก	4	196	7,364,500	1,091,125	22,267.9
ตะวันตก	2	20	901,500	450,750	45,075.0
ใต้	10	174	3,863,260	386,326	22,202.6
รวมทั้งประเทศ	38	649	27,380,780	720,546	42,189.2

ตารางที่ 2 การผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลในประเทศไทยปี พ.ศ. 2538 แยกตามรายภาค

ภาค	จำนวนกิจการ	ชนิดพันธุ์ไม้ผลสำคัญ	ปริมาณการผลิต(ต้น)
เหนือ	27	ลำไย ลิ้นจี่	142,300 6,550
ตะวันออกเฉียงเหนือ	115	มะม่วง มะนาว มะกรูด มะขาม ละมุด น้อยหน่า มะขามเทศ	1,838,250 948,400 201,100 2,774,900 104,000 50,000 111,000
กลาง	117	มะม่วง ส้มเขียวหวาน ขนุน มะไฟ มะกอกฝรั่ง ชมพู่ ฝรั่ง มะพร้าว	6,294,300 116,000 880,900 34,000 6,800 220,300 199,000 168,000
ตะวันออก	196	ทุเรียน กระเทียม ขนุน มะปราง	769,500 686,850 1,145,050 32,000
ตะวันตก	196	ส้มโอ กล้วย มะละกอ พุทรา	117,000 10,000 20,000 20,000
ใต้	174	ทุเรียน เงาะ มังคุด ลองกอง	737,030 664,510 874,500 1,070,400

ตารางที่ 3 ปริมาณและแหล่งผลิตสำคัญของพันธุ์ไม้ผลในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2538

ชนิดไม้ผล	ปริมาณการผลิตต่อปี (ตัน)	แหล่งผลิตที่สำคัญ
1. มะม่วง	9,523,200	สุโขทัย, พิจิตร, ลพบุรี
2. มะขามหวาน	3,289,550	เพชรบูรณ์, สุโขทัย
3. ขนุน	2,286,350	ปราจีนบุรี, ลพบุรี, สุโขทัย
4. ทุเรียน	1,506,530	สุราษฎร์ธานี, ระยอง, จันทบุรี
5. มะนาว	1,380,050	สกลนคร, แพร่, พิจิตร
6. ลองกอง	1,169,280	นครศรีธรรมราช, นราธิวาส
7. กระท้อน	1,024,370	พิจิตร, ปราจีนบุรี, นครศรีฯ
8. มังคุด	957,200	สุราษฎร์, นครศรีฯ, ระยอง
9. เงาะ	685,570	สุราษฎร์ธานี, นครศรีธรรมราช
10. ส้มโอ	421,770	ราชบุรี, นครศรีฯ, พิจิตร
11. ฝรั่ง	384,200	นครปฐม, นนทบุรี, ราชบุรี
12. มะพร้าว	341,450	นครปฐม, ราชบุรี
13. ชมพู่	336,900	นครปฐม, ราชบุรี
14. มะกรูด	218,600	สกลนคร
15. ส้มเขียวหวาน	194,000	นนทบุรี, เชียงใหม่, แพร่
16. มะขามเทศ	156,000	นครราชสีมา, พิจิตร
17. ละมุด	148,500	นครราชสีมา, ราชบุรี

ตารางที่ 4 สถิติการผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลเป็นการค้าในประเทศไทย (เฉพาะ 10 จังหวัดแรกที่มีการผลิตมากที่สุดจากจังหวัดที่มีการผลิตเป็นการค้า 38 จังหวัด)

จังหวัด	จำนวนกิจการ	จำนวนต้นที่ผลิต	จำนวนต้นที่ผลิต/กิจการ
เพชรบูรณ์	52	4,101,500	78,875
ลพบุรี	2	1,825,000	1,825,000
สุโขทัย	11	247,272	247,272
ปราจีนบุรี	130	18,126	18,126
พิจิตร	42	42,500	42,500
สกลนคร	4	385,000	385,000
สุราษฎร์ธานี	67	20,955	20,955
นครศรีธรรมราช	34	32,441	32,441
จันทบุรี	20	43,600	43,600
นครปฐม	24	34,416	34,416

การพัฒนาของกิจการสถานเพาะชำไม้ผลในประเทศไทย

ในอดีตกิจการสถานเพาะชำไม้ผลในประเทศไทย เป็นงานที่รวมอยู่ในงานสวนไม้ผลโดยเป็นการผลิตเพื่อใช้ส่วนตัว และจำหน่ายส่วนที่เหลือโดยไม่ยึดเป็นอาชีพหลัก ต่อมาเมื่อมีการขยายพื้นที่ปลูกไม้ผลมากขึ้น ชาวสวนไม้ผลรายใหม่ปลูกไม้ผลในพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ไม่เป็นพื้นที่สวนมาแต่เดิมและไม่มีต้นพันธุ์ไม้ผลเดิมในที่นั้น จึงไม่อาจผลิตต้นพันธุ์ได้ด้วยตนเอง ทำให้ความต้องการต้นพันธุ์ไม้ผลมีมากขึ้น จึงมีชาวสวนบางส่วนที่มีความชำนาญในการขยายพันธุ์ไม้ผล เปลี่ยนอาชีพหลักแทน เพราะมีรายได้ดีกว่า ปัจจุบันมีการพัฒนาไปถึงขั้นผลิตต้นพันธุ์ไม้ผลเป็นอาชีพหลักแต่เพียงอย่างเดียว โดยไม่ต้องมีอาชีพการทำสวนไม้ผลเป็นอาชีพรองอีกต่อไป แต่กิจการส่วนใหญ่ยังคงเป็นกิจการในระดับครอบครัวยังมิได้มีการดำเนินการในแบบธุรกิจอย่างแท้จริง ยังขาดการวางแผนงานและการบริหารงานที่ดี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเจ้าของสถานเพาะชำไม้ผล ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่ขาดความรู้ในเรื่องของการบริหารธุรกิจ จึงทำให้กิจการสถานเพาะชำไม้ผลในประเทศไทยมีประสิทธิภาพการผลิตให้กับกิจการเหล่านี้ เพื่อให้พัฒนาจนถึงระดับที่แข่งขันกับต่างประเทศได้ เพราะมีความเป็นไปได้ว่าการส่งต้นพันธุ์ไม้ผลเป็นสินค้าออกสู่ต่างประเทศจะเป็นอาชีพที่สำคัญอาชีพหนึ่งในอนาคตที่ทำรายได้เข้าประเทศได้เป็นอย่างมาก

แนวทางการพัฒนาสถานเพาะชำไม้ผลในประเทศไทยในอนาคต

ดังได้กล่าวแล้วว่าสถานเพาะชำไม้ผลในประเทศไทย ยังมีประสิทธิภาพการผลิตที่ต่ำเมื่อเทียบกับต่างประเทศ หากมีการพัฒนาการผลิตจะช่วยให้เกิดประโยชน์หลายประการ เช่น ผู้ผลิตสามารถลดต้นทุนการผลิตลง ราคาต้นพันธุ์ไม้ผลต่ำลง ฯลฯ แนวทางการพัฒนาสถานเพาะชำในประเทศไทยที่อาจเป็นไปได้ มีดังนี้คือ

1. จะต้องมีการพัฒนากิจการสถานเพาะชำไม้ผล ให้มีระบบการจัดการที่ดี คือ การนำหลักการจัดการบริหารธุรกิจมาประยุกต์ใช้ อันได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการ และการควบคุมงาน โดยให้มีการดำเนินกิจการสถานเพาะชำไม้ผลในรูปธุรกิจที่แท้จริง จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้

2. จะต้องดำเนินการให้มีต้นทุนต่ำลง ต้นทุนที่ต่ำลงจะนำมาซึ่งกำไรที่สูงขึ้น และความได้เปรียบในการแข่งขันเชิงธุรกิจกับคู่แข่ง ปัจจุบันเจ้าของกิจการสถานเพาะชำไม้ผลส่วนใหญ่ไม่ทราบตัวเลขต้นทุนที่แท้จริง เพราะขาดระบบเก็บข้อมูลและระบบบัญชี ทำให้ไม่สามารถลดต้นทุนลงได้เพราะไม่ทราบว่าจุดอ่อนอยู่ที่ใด การลดต้นทุนอาจทำได้ไม่ สามารถลดต้นทุนลงได้ เพราะไม่ทราบว่าจุดอ่อนอยู่ที่ใด การลดต้นทุนอาจทำได้หลายวิธี เช่น จัดทำระบบข้อมูล บัญชีและระบบตรวจสอบ ใช้แรงงานอย่างมีประสิทธิภาพใช้ เครื่องจักรทดแทนแรงงานคน ใช้พลังงานอย่างประหยัด ใช้โรงเรือนที่ลงทุนต่ำแต่ประสิทธิภาพสูง ใช้ระบบการให้น้ำที่ประหยัดน้ำและเหมาะสมกับสภาพของต้นพันธุ์ไม้ผลเป็นต้น

3. เจ้าของสถานเพาะชำไม้ผลควรมีความรู้ในเรื่องของงานสถานเพาะชำไม้ผลและการดำเนินธุรกิจสถานเพาะชำ งานของสถานเพาะชำไม้ผล เช่น วิธีการขยายพันธุ์ไม้ผล การอนุบาลต้นอ่อนในเรือนเพาะชำ การป้องกันกำจัดศัตรูพืช ฯลฯ เหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นที่เจ้าของสถานเพาะชำไม้ผลจะต้องมีความรู้เป็นอย่างดี ไม่เพียงแต่ความรู้พื้นฐาน แต่รวมทั้งความสามารถในการประยุกต์และนำเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นใหม่มาใช้ประโยชน์ด้วย เพื่อให้สามารถปรับปรุงระบบการผลิตให้ทันสมัยอยู่เสมอ นอกจากนี้เจ้าของสถานเพาะชำไม้ผลจะต้องเพิ่มพูนความรู้ในเรื่องธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกฎหมาย พันธุ์พืช การกักกันพืช การติดต่อซื้อขาย การตรวจเช็คสินค้า การส่งเสริมการขาย ฯลฯ

4. จะต้องมีการจัดสร้างมาตรฐานสินค้าต้นพันธุ์ไม้ มาตรฐานสินค้าจะทำให้ลูกค้ามีความเชื่อถือและมั่นใจได้ว่าจะได้รับสินค้าที่ตรงกับความต้องการไม่ถูกเอาเปรียบ ในขณะเดียวกันผู้ขายหรือผู้ผลิตก็มีเป้าหมายการผลิตและการขายที่แน่นอน สะดวกในเรื่องการกำหนดราคา การจัดมาตรฐานต้นพันธุ์ไม้ผล อาจกำหนดโดยหน่วยงานของรัฐ หรือหน่วยงานที่เกิดจากการรวมตัวของเอกชนก็ได้

5. จะต้องเปิดโอกาสให้มีการส่งออกต้นพันธุ์ไม้ผล หากสถานเพาะชำไม้ผลมีการพัฒนาไปจนกระทั่งมีศักยภาพการผลิตที่สูงพอแล้ว รัฐควรจะเปิดโอกาสให้มีการส่งพันธุ์ไม้ผลออกสู่ตลาดต่างประเทศ ทำให้ประเทศไทยเสียโอกาสในการส่งต้นพันธุ์ไม้ผลเหล่านั้นออกสู่ต่างประเทศ รัฐจึงควรจะได้มีการทบทวนมาตรการต่างๆ เพื่อดำเนินการแก้ไขปรับปรุงให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศและเกษตรกรของไทยมากที่สุด